

58.265

AZ

ADY-KÉRDÉS

TÖRTÉNETE

(IDÉZETEK BEN)

A FELNÖTT IFJÚSÁG SZÁMÁRA; ÖSSZEÁLLÍTOTTA

ZSIGMOND FERENC

MEZÓTÚR
TÖRÖK-KÖNYVKIADÓVÁLLALAT

1928.

OSZK

AZ
ADY-KÉRDÉS
TÖRTÉNETE
(IDÉZETEBEN)

A FELNÓTT IFJÚSÁG SZÁMÁRA ÖSSZEÁLLÍTOTTA

ZSIGMOND FERENC

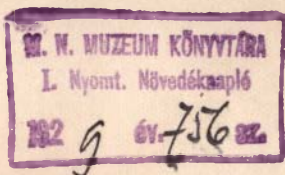
MEZŐTÚR
TÖRÖK-KÖNYVKIADÓVÁLLALAT

1928.

58265

1.331

1920-ban polémia indult meg Babits Mihály és Földessy Gyula között, épen az Ady-kérdéssel kapcsolatban. A vita egyik forrása a láng-elme minemősége volt. Babits kimondotta azt az axiómát, hogy „a zseni titok”.¹ Földessy nem fogadta el ezt a tételt, hanem a visszájára fordította, mondván: „Minél zsenibb valaki, annál kevésbbé titok”² . . . Babits aztán így vetett véget a meddő polémiának: „Mi célja ilyeneken vitatkozni? A szellemi élet terén kevés igazság van, aminek az ellenkezőjét is ne lehetne valami értelemben igaznak mondani: hisz oly bonyolult világ ez . . .”³

Ezt a kuriózum-szerű példát szimbolikus érvényűnek mondhatjuk úgyszólván az egész Ady-irodalomra vonatkozólag, Az Ady Endrére

¹ *Nyugat* 1920. 3—4. sz.

² *Ady-tanulmányok* (1921) 8. l.

³ *Nyugat* 1920. 6. sz.

vonatkozó irodalom ma már jókora tömkeleg, de mikor meglehetősen fárasztó munka árán átettük rajta magunkat, akkor látjuk csak igazán, hogy az Ady-irodalom szempontjainak és eredményeinek tetemes része mennyire paradox jellegű, egyelőre mily kevés az, amit már vitán felül álló, végleges igazságként szűrhet le magának a bizonyosságot szomjuhozó, jobb sorsra érdemes olvasó.

Az Adyt jellemző és értékelő írásoknak ezt a gyakran egymást rontó mivoltát még az a körülmény tudná annyira-amennyire érthetővé, vagy épen természetessé tenni előttünk, ha különböző erkölcsi és esztétikai álláspontú, de egyformán makacs két ellentábor vitájaként sarjadt volna ki az Ady-kérdés irodalmának útvesztő sűrűje. De köztudomású, hogy nem úgy van a dolog. A Négyesy László,¹ Horváth János,² Berzeviczy Albert³ kijelentései vallomás-szerű bizonyítékok arra nézve, hogy a sajnálatosan „kettészakadt” magyar irodalom egyik felének, az ú. n. konzervatív oldálnak az illetékes emberei a tudományos kritika terén nem tanúsítottak kellő figyelmet az irodalom másik felének, az ú. n. modern irodalomnak a jelenségei,

¹ *Budapesti Szemle* 1920. (517. sz.) Lásd: *Ady-Muzeum* I. k. (1924) 102. l.

² *Aranytól Adyig* (1921) 40. l.

³ *Budapesti Szemle* 1927. március.

problémái s ezek várható következményei iránt.¹ Az Ady-irodalomnak tehát — újságcikkeknek és nagyobb igényű tanulmányoknak — túlnyomó többsége az elismerés, sőt magasztalás jegyében fogant, — épen ezért érdekes és tanulságos az a disszonancia, mely voltaképen az Ady költői nagyságának dicsőítő, közös akkordja akar lenni.

Ady születésének ötvenedik (s az „Ady-kérdés” fölvetődésének immár körülbelül a huszadik) évfordulója időszerűvé teszi, hogy az Ady-irodalom egyre bozótosabbá váló erdejében egy-két irányban útjelzést próbáljunk adni a tájékozódást keresők számára. Hogy sokan vannak tájékozódni akarók, napról-napra tapasztaljuk. Különösen az ifjúság az, amely a maga fiatalos fogékonyságával és türelmetlenségével siettetni szeretné az izgalmas kérdés végleges megoldását s igyekszik megszólaltatni olyan embereket, akiket tekintélyeknek tart. De a kérdéshez való újabb hozzászólások, bármily tekintélyes helyről hangzanak is el,

¹ Horváth János kis terjedelmű, de nagy súlyú, úttörő művének (*Ady és a legújabb magyar líra* 1910) nem igen akadtak méltó folytatásai. Néhány jóval későbbi, komoly értékű dolgozatnak már csak azért sem lehetett széleskörű hatása, mert nem önállóan, hanem gyűjtemény alkotórészeként, mintegy elbujtatva jelentek meg. Ilyenek: Alszeghy Zsolt (*A XIX. század magyar irodalma* 1923), Zoltvány Irén (*Erótika és irodalom* 1924), Bartha József (*Két nemzedék magyar irodalma* 1926) s mások Ady-tanulmányai.

egyelőre inkább csak növelik, nem pedig megszüntetik a bizonytalanságot, mert minden jelenlegi hozzászólásnak majdnem elkerülhetetlenül vitázó jellege lévén: egyik „tekintély“ a másik ellen érvényesül, — s az ellenmondások útvesztője még bonyodalmasabbá válik.

Mi azt a sokkal szerényebb, de hitünk szerint nem kevésbé sürgős és időszerű célt tűztük magunk elé, hogy az Ády-kérdés néhány vitás pontjának a *genezisét* ismertetjük meg az ifjúsággal úgy, hogy egymás mellett felso- rakoztatjuk az idők folyamán fölmerült különféle véleményeket s bárkinek alkalmát adunk arra, hogy maga dönthessen affelől, melyik véleményt, melyik álláspontot tartja legelfogadhatóbbnak. Ahol beleszólunk is a vitába, módszerünk kétségtelenné teszi ott is, hogy a magunk véleményét sem kívánjuk egyébnek tekinteni, mint az illető kérdésben számításba jöhető érvek egyikének. Nem beszélünk pl. a „*vádlott Ády költészetéről*“, mert hiszen ada- taink kilencven százaléka Ády-párti kritikusok, sőt *Nyugat*-munkatársak szájából való. Úgy véljük, Ády lelkes híveinek is — azután a kétségbevonhatatlan sikerük után, hogy hango- sos agitációjukkal immár köztudattá tették az Ády költői nagy tehetségét valló meggyőződést

— mindenképen érdekükben áll, hogy a kérdés
részletei is minél hamarább tisztázódjanak,
ennek pedig előfeltétele a vitás anyagnak
aprólékossáig menő mérlegre-vetése.

I.

Az az irodalmi mozgalom, melynek egyik legfőbb programm-pontja az Ády költői fellépésével megindult esztétikai és világnézeti harc megvívása lett, egy új folyóiratot létesített, hogy ott üsse fel főhadiszállását. 1908 január 1-én indult meg ez a folyóirat *Nyugat* címmel. Olyan reprezentatív jellegű és jelentőségű irodalmi szerv akart lenni (és lett is) a *Nyugat* a „modern” ízlésű olvasóközönség számára, amilyen volt évtizedeken át a „konzervatív” — a modernnek nyelvén: a „hivatalos” — irodalmi ízlés híveinek a körében a *Buda-pesti Szemle*. A *Szemle* többévtizedes nagy jelentősége a szerkesztőnek, Gyulai Pálnak kritikusi tekintélyében gyökeredzett, — s a *Nyugat* csakugyan szemmeláthatólag a *Szemlének*, illetőleg a Gyulai-féle esztétikai elvgyakorlásmódnak az ellenzékeképen kezdte meg és folytatja ma is programmszerű tevékenységét. Nem beszélt Gyulairól egyetlen

hangon, sőt nem is igen emlegette a nevét, inkább igyekezett úgy feltüntetni a dolgot, mintha voltaképen nem is a Gyulai eszmei hagyatéka ellen küzdene, hanem a Gyulai-epigonok ellen, akik szerinte a Gyulai alkalmazta kritikai elvgyakorlatot merev orthodoxiává sülyesztették. Mindazáltal Gyulairól is az volt a véleményük a *Nyugat* kritikai cikkíróinak, hogy esztétikai álláspontja mindinkább rászolgált a dogmatizmus vádjára. Ebben a vádban aligha van több igazság annál, hogy Gyulai a költői művekről való ítélkezésben az esztétikai tetszés szubjektív kritériumát nem tartotta eléggé megbízható alapnak, hanem azt vallotta, hogy a poétikának immár sikerült tisztáznia néhány olyan művészeti sarktételt, melyek igenis függetlenül az egyéni tetszés vagy nem-tetszés szempontjától, mintegy objektíve létezőknek tekintendők s a művészi tökéletesség sérelme nélkül nem hagyhatja őket figyelmen kívül a költő.

A *Nyugat* kritikai gyakorlata úgyszólván egyetlenegy alapkőre támaszkodik: a most említett Gyulai-féle tétel tagadására. A *Nyugat* minduntalan hangoztatta magáról, hogy semmi féle „irány”-nak nem áll szolgálatában, — s el kell ismernünk róla, kivált régebbi, érdeke-
sebb évfolyamairól, hogy az esztétikai és kri-

तिकai elmélet terén csakugyan a lehető legkülönbözőbb, hogy ne mondjuk: a legellentétesebb felfogásmódok mutatkoznak — néha ugyanabban a folyóiratszámban, közvetlenül egymás mellett — a kritikai jellegű tanulmányokon és cikkeken.

Azt a tagadólagos tartalmú tételt, melyet a *Nyugat* egyetlen igazi kritikai sarkkövének mondtunk, talán legjellegzetesebben — szinte nekünk is kedvünk volna azt mondani: *hivatalosan* — a *Nyugat*nál nemsokára vezető szerephez jutott Hatvany Lajos fejezte ki;¹ színte Aristoteles, ha módjában lett volna találkozni Gyulai Pállal, így kiáltott volna fel:

„Hogyan? ezek a ti örök törvényeitek? — hisz ezek az én ötleteim!”

Íme az a gúnyos fölényű gesztus, amely pokolba utasít minden dogmát és ugyanakkor egész könyvet ír *Én és a könyvek* cím alatt;² a dogmaellenesség dogmatikáját, parancsként hirdetve benne:

„A nagy alkotókat nagy műveikben ne keresd. Mindenben és mindenütt: csak magadat kutasd, csak önmagadat. Te vagy mértéke, te a célja is minden kutatásnak, minden bírálásnak, minden művészetnek . . .”

¹ *Nyugat* 1909. 4. sz. Újra: *Nyugat Könyvtár* 9. sz. 62. 1.

² *Nyugat* 1910., és külön is.

A *Nyugat*nak kezdettől fogva mindmáig napig kritikai fővezére, Ignotus, egész tevékenységével a Hatvany Aristotelesének az álláspontját képviseli: nincsenek az irodalomban örök törvények, — annál bővebben: ötletek. A *Nyugat* kritikai cikkeiről el is ismerjük, kivált az Ignotuséiról, hogy rendszerint ötletek, de ez a sokféle agyból előpattant sokféle ötlet sajátságos zűrzavarrá vegyül s nem igen marad a hatásukból egyéb, mint valami egyetemes *szkepszis*. Sőt a »zűrzavar«-hoz gyakran nincs is szükség »sokféle« ötletre; elég hozzá egy is, t. i. egy-egy paradox igazságú ötlet, melyből aztán engedelmes bizonyíték válik jobbra is, balra is.

Lássunk néhány szemelvényt Ignotusnak és *Nyugat*beli kritikus-társainak a maximáiból.

Ignotusnak egyik jellemző tétele — mely remélhetőleg engem is megvéd a szándékos elfogultság vádja ellen — így hangzik:

„Nincs szubjektívabb az objektivitásnál“.¹

Vagy:

„Az ész nemcsak megismerés, de fal is a megismerés előtt“.²

Tehát gyönyörűen alkalmas akármilyen irányból és irányba röppenő ötlet elsütésére. Ugyancsak Ignotus mondja:

¹ *Nyugat* 1913. 19. sz.

² *Nyugat* 1914. 4. sz.

„Ki tudja, hogy a kép, mely bennünk egy-egy emberről vagy művésztől él, mitől határozódik meg inkább: attól-e, hogy ő milyen, vagy attól, hogy mi milyenek vagyunk? Vagy így magában egyiktől sem, hanem tán attól, hogy . . . micsoda életemeim közepett ért engem az az élelemény, hogy azzal a másik emberrel találkoztam . . .“.¹

Hogy az efféle maximákban ne volna semmi az igazságból, nem mondjuk; de Babitsnak is igaza van: »mi célja ilyeneken vitatkozni?« Ignotus ilyen ötleteivel erőltetettséggel, erőszakossággal és meddőség tekintetében csak a másik véglet, a véglet-testvér: a legtúlzóbb dogmatizmus versenyezhet.

De nemcsak az elsődleges alapköveket szedi ki Ignotus az objektív esztétika alól, hanem a részletekig terjed ez a mindenben dogmára gyanakvó kételkedés és tagadás. Mikor arról van szó, hogy a lírai költemény hatása és értéke kimeríthető-e maradék nélkül holmi logikai tényezők segítségével: Ignotus egy elképzelt, de senkitől mereven nem hirdetett tételt ilyen mázsás ütéssel tör pozdorjává:

„A versnek értelme semmivel sem fontosabb, mint az, hogy hány új betű fordul benne elő . . .“.¹

Ám döntse el a higgadt ítéletű olvasó, vajjon egy hasznavehető kritikai szempontot

¹ *Nyugat* 1912. 3. sz.

² *Nyugat* 1908. 3. sz.

megmentett-e ezzel a tételével Ignotus, vagy pedig inkább agyonütött?

Mindenki hiszi és vallja, hogy a hagyományok megbecsülése csak egyik kötelessége a jelennek, ugyanakkora fontosságú kötelessége a haladás, a fejlődés, az újítás is. Nem, ez kárhozatos dogma Ignotus szerint s helyette ezt a tanítást hirdeti:

„A multtal szemben csak egy kötelességünk van: az, hogy elfelejtsük”.¹

Ezt a hitelvet már Móricz Zsigmond is megsokalta s tiltakozott ellene. De ilyenkor derül ki, hogy milyen rugalmasak az efféle paradoxonok; Ignotus megmagyarázza Móricz Zsigmondnak, hogy abban a kifogásolt tantételben nincsen semmi borzasztó, semmi túlzás, mert hiszen

„tulajdonkép egyéb sincs, mint mult . . . minek még rá is duplázni”?

Vagyis: a mult, akarva=nem=akarva, vérünnké válik, azt tehát ugyse tudjuk lerázni magunkról és elfelejteni, — mikor tehát ezt a veszélytelen, mert lehetetlen műveletet aján-

¹ *Nyugat* 1913. 21. sz. — Ennek a multat lenéző véleménynek Szabó Dezső ízlésében megfogalmazott változata így hangzik: „ . . . És nálunk még a 'radikalizmus' ostoba általánosításával bélyegzik meg azt, ki annak a bárgyú hebegésnek, mit régibb irodalmunknak neveznek, gyilkos csúfságát a kutya primitív szemérmével akarja elkaparni a szem elől . . .” Szabó Dezső cikke: *Nyugat* 1913. 9. sz.

lom, csak a csökönyös mult-imádástól akarom óvni a jelent. Lám, így van megint igaza Ignotusnak.

Radó Antal könyvet ír a fordítás művészetéről s azt mondja: prozódia még a lángeszű költő is tanulni kénytelen.

„Dehogy kénytelcn” — csap le rá Ignotus — „sőt hiába tanul, mert prozódia: nincs . . .”¹

Radó Antal a műfordítás elvi szempontjairól értekezik; Ignotus fölényes hangon végez vele:

„Fordítás—fordítás tulajdonkép szintén nincsen...”
Stb. stb.

Az efféle paradoxonok épugy »pour épater le bourgeois«=céllal íródtak, mint Ádynak jónehány költeménye. Akárki megítélheti, többet érnek-e az efféle elvek, mint édestestvérük: a pozitív oldalú véglet, a merev dogma?

Természetesen nemcsak Ignotus mond ilyeneket, tanulnak tőle a többiek is. Hatvany Lajos ötletes megkülönböztetést tesz a »szimat« és az »izlés« közt, amazt értékesnek, emezt kárhozatosnak tüntetve fel a művészet szempontjából². (Ez a szellemesség is tőle való:

„Ady Endrével szemben mindenkinek igaza van. De ezzel a sok igazzal szemben százszorosan fölfegyverkezve, a maga százszoros igazával, mégis csak Ady Endre áll . . .”³

¹ *Nyugat* 1909. 7. sz.

² *Nyugat* 1908. 10. sz.

³ *Ady világa* (1923) Szerelem könyve 7. l.

Persze az egyik paradox ötlet könnyen a másik cáfolatává lesz. A mindent megérteni akaró és tudó¹ Ignótus megkapja magáról a bizonyítványt a Szabó Dezső maximájában:

„A „mindent megértés” a legnagyobb illúzió s mindent megérteni szigorúan annyi, mint semmit sem érteni meg”.²

Ignótus abban mondható legkövetkezősebbnek, hogy az irodalmi szempontot teljesen függetleníteni akarja a politikai szemponttól, — Szabó Dezső homlokegyenest ellenkező programra esküszik; szerinte

„végtelen kárára volna korunknak, ha most a l'art pour l'art elmélete általánosan uralkodóvá lenne Minden népnek életbevágó szüksége van arra, hogy irodalmában meglegyen küzdelmeinek, problémáinak folytonossága. Ez hiányzik még nálunk . . .”³ „Külön esztétikai analízis nincs”, ugyanazok a gondolatáramok lesznek „irodalommá, művészetté, politikává, gazdasággá: sokszínű gazdag létté . . . A nagy testvéresülés álma először az irodalomban valósul meg . . . Vajjon tudni fog-e az ember emberre puskát fogni, mikor érezni fogja, hogy ugyanazon szépségek múltó egyesülését rontja meg, melyek saját lelkét teszik ki? . . .”⁴

Azért érdekes ezt olvasnunk, mert ugyancsak a Nyugatból emlékszünk a Juhász Gyula *Turris eburnea* c. költeményére:

¹ Benedek Marcell „a betegességig megértő esztétá”-nak mondja Ignótust. *Ady-breviárium* II. k. 151. l. (1924).

² *Nyugat* 1914. 9. sz.

³ *Nyugat* 1912. 4. sz.

⁴ *Nyugat* 1912. 15. sz.

„Elefántcsonttorony, művészet,
Én is boldog rabod vagyok,
Ha kitagad, kiűz az élet,
Fehér tetőd felém ragyog . . .

. . . Be fáj leszállani közétek
Gondok, napok, élet, halál,
Hol sár a könny s a szépség vétek . . .¹

Babits is ilyen értelemben zengi egy
*Nyugat*beli szonettjében:

„Ezek hideg szonettek. Mind ügyesség
és szenvtelen, csak virtuózítás.

. . . Ha költő, ki lázát árulja: tessék!
itt állok, cédán, levetkőzve! láss!
ez nem költészet . . .²

Ki is kap Juhász Gyula a *Nyugat*ban³
Kemény Simontól, mert Juhász

„igen halk hangú, finom lelkű szenvedő . . . Szép-
lélek . . . Útálja az életet és sokkal többre tartja a mű-
vészetet . . .”, pedig „az élet mindennél szebb és
többet ér” —

viszont Fenyő Miksa a *Holnap* néven
szövetkezett költőket (köztük van Ady is,
Juhász Gyula is, Babits is) így védelmezi,
ugyancsak a *Nyugat*ban:

¹ *Nyugat* 1908. 3. sz.

² *Nyugat* 1910. 1. sz.

³ *Nyugat* 1908. 19. sz.

„A ‚Holnap‘ szó . . . melyet Rákosi viccek özönébe fullaszt . . . egyszerűen azt jelenti, hogy akik itt verseiket adják . . . nem a milliók lelkéből énekelnek; differenciáltabb érzésekből, ezerszeresen megtört sugarú látomásokból, tompítottabb sejtésekből szövődtek a versek, melyek ma még kevés embernek a lelki világával tartanak rokonságot . . .”¹

Fenyő Miksa azt tartja legnagyobb dicsőretnek a *Nyugatra* nézve, hogy

„respektusunk és szeretetünk a tehetségek iránt mindig megóvott bennünket attól, hogy az irodalom ügyét irodalompolitika . . . ügyévé alacsonyítsuk . . .”² —

a következő évfolyamban Hatvany Lajos vezércikket ír *Irodalom-politika* címen, kívánva és sürgetve a címben foglalt eszme megvalósítását.

Ignotus és Hatvany írtóznak minden kötelező érvényű »szabály«-tól — Szabó Dezső pedig ugyanakkor exaltált hangon harsogja:

„Dogmát, dogmát a mozaikra tört emberiségnek!..”³

Nagy Lajos ilyen kritikai álláspontot hirdet:

„Fogalmainkról és ítéletalkotásunkról, bármennyire művelt emberek vagyunk is, ha bizonyos formákat lehántunk, a következő brutális váz adódik: aki nekünk kellemes dolgot mond, . . . az okos dolgot mond; aki nekünk kellemetlen dolgot mond, az ostobaságot mond.”⁴

¹ *Nyugat* 1909. 1. sz. (*Ady-Muz.* I. 94.)

² *Nyugat* 1910. 1. sz.

³ *Nyugat* 1913. 1. sz.

⁴ *Nyugat* 1910. 15. sz.

Karinthy Frigyes viszont *exakt* jelleget akar — *fantasztikus* érvelésmódon! — kölcsönözni a költészetnek:

„Vagyunk, akik a poézist egy elkövetkező tudomány alkímiájának tekintjük“, mely majd külön-külön csapadék alakjában párolja le a „bánaót“, a „szenvedélyt“, a „vágyat“ . . .¹

Szász Zoltán »revízió« alá vette 1912-ben Petőfi költészetének értékelését és szörnyen elbánt szegény Petőfivel;

„egy-két tucát“ szép Petőfi-verset leszámítva, „csupa oly silányság“ maradt utána, mely mintaképe a tehetségtelen, dilettáns versfaragásnak, fülbántó fűzfa-poézisnek . . .²

Bizonyára elég ennyi a szemelvényekből. Természetesen vannak a *Nyugat* tanulmányai és cikkei közt olyanok is — pl. Schöpflin Aladártól, Kosztolányi Dezsőtől, Laczkó Gézától stb. — amelyek a nagyképűség elleni küzdelem hevében vigyázni tudnak arra, hogy maguk bele ne essenek még túlzóbb, még türelmetlenebb nagyképűsködésbe. A fentebbi szemelvények szerzőiről is elismerjük, hogy csaknem egytől-egyig ötletes emberek, némelyikük nagy olvasottsággal és kivételes esztétikai fogékonysággal bir. A *Nyugat* szerkesztőségének liberálizmusa előtt is ám

¹ *Nyugat* 1910. 14. sz.

² *Nyugat* 1912. 12. sz.

hajoljon meg hódolattal az, akinek az »irány«-nélküliség az eszménye egy folyóirat koncertjében. De ő is értse meg azt, hogy Gyulai Pál elképzelhetetlennek és megengedhetetlennek tartotta a liberálisizmus e fajtáját, illetőleg ekkora mértékét. A Gyulai következetes elvszerűségű tanításain és példaadásán nevelkedett »konzervatív« ízlésű és gondolkodású magyar értelmiség megütkezött az új folyóirat szellemének hibrid voltán s nem törődött vele tovább, mert megúnta a legtöbbnyire paradoxonok borotvaélén táncoló ötletességek zűrzavarát. Ez az ellenszenv és bizalmatlanság emberileg érthető módon áttérjedt annak a költőnek az egyéniségére és működésére is, aki a *Nyugat*nak legfőbb büszkesége, legbuzgóbb munkatársa, a folyóirat irány nélküli szabadelvű programjának leghatározottabb pozitívuma volt: Ady Endrére.

Érje szemrehányás mindkét oldalon, ha kik a múltban vagy a jelenben gyűlölködő elfogultságtól vezettették magukat. De az is bizonyos, hogy a konzervatív olvasóközönség bizalmatlansága Ady irodalmi mozgalmával szemben nem az igazságszeretet hiányában gyökeredzett, hanem inkább az Ady-magasztalásoknak, Ady-jellemzéseknek azon a többnyire önkényes, ötletszerű, egymásnak ellen-

mondó, de egyúttal bántóan fölényeskedő és támadó jellegén alapult, mely — a szerzők nagy részének azonossága folytán is — nagyjában azt az összképet tárja elénk, amelyet a Nyugatból vett fentebbi szemelvények tömege.

Hogy Ady nagy költői tehetség, ma már általánosan el van ismerve; azok sem vonják kétségbe, akik politikai és erkölcsi okok alapján szigorú ítéletet mondanak róla. Viszont az Adyról szóló gyorsan szaporodó irodalomnak épen a feltétlen Ady=párti része olyan furcsa összekuszáltságot mutatja a megállapításoknak, hogy az elfogulatlanságra törekvő olvasó, aki szeretne a kérdésben tisztán látni anélkül, hogy az Ady iránti elismerés egyúttal szakítást jelentsen az Arany-Gyulai korszak nagy jelentősége és jótékony hatása iránti elismerő mult-szemlélettel: — zavarba jut és elkedvetlenedik. Legokosabb ilyenkor szépen felsorakoztatni egymás mellé az eddig elért eredményeket és szembesíteni őket egymással.

II.

Taine milieu-elmélete a tehetségtelen életrajzgyártók kezén méltán lett rosszhírűvé; a nem tehetségtelen kutatók is könnyen megjárják vele, mert minél jobban belemelegednek a Taine szerint minden emberi egyéniséget meghatározó három tényező ismertetésébe, annál inkább ki vannak téve annak a veszedelemnek, hogy a költő egyéniségében épen a legfontosabbnak vesztik nyomát: a semmiféle «hatás»-ból le nem vezethető, soha nem volt és soha többé nem ismétlődő egyénnek. De épen azért, mert ezt a legfontosabbat semmiképen sem lehet «megmagyarázni», a mindent okokra visszavezetni szerető ész mégis csak rászorul Taine módszerére, hiszen az életrajzírás elvégre mégsem igen tud egyéb lenni, mint a megmagyarázhatók megmagyarázása.

Érdekes megfigyelni, hogyan nyúlnak hozzá a különböző felfogású és vérmérsékletű Ady-kutatók ehhez a milieu-elmélethez, amely

a faji tényező révén már a születés előtti időt, az ősök családfáját is bevonja a vizsgálat körébe.

A Nyugat írógárdájának egyik legfegyelmesebb gondolkozású, leghiggadtabb érvelésű tagja, Schöpflin Aladár, nemcsak az Adyról, hanem más írókról szóló tanulmányaiban is épen a milieu-elmélet körültekintő, tapintatos alkalmazása terén adja a legsikerültebb példákat. Adyra vonatkozólag is ő végezte el ezt a feladatot.¹ Rámutat Ády ősmagyar származására, szegénysorsú köznemes őseinek úr és paraszt közti társadalmi helyzetére, szülőföldjének Magyarország és Erdély, színmagyar-ság és románság közti átmeneti fekvésére, vegyülő, súrlódó jellegére . . . s tetszetős okfejtéssel érteti meg Ády forradalmi hajlamának faji és környezeti adottságait.

Földessy Gyula, aki a nagy költőkben a „megvalósodott örökkévaló isteni gondolatot” látja és tiszteli, a Taine-féle módszert kicsinyesnek, célra nem vezetőnek tartja; a környezeti hatások tudományoskodó méregetése nyújthat ugyan többé-kevésbbé érdekes és hasznavehető tájékoztatást másodrangú kérdésekben, de

„mindez mindig távol fog maradni attól, ami az igazi nagy művészeknek isteni problémája.”²

¹ *Magyar írók* 1917. 100—102. l.

² *Ády-tanulmányok* 62. l.

Földessy azon kevesek egyike, akik Ady kiválóságát már legelső verseiben megérezték. Azóta Adynak szinte rajongó hódolója, bámulatos kitartással buvárolja és magyarázza Ady költészetét, de az Ady tehetsége iránt érzett csodálata egészen el is szoktatta attól, hogy kritikai módon igyekezzék különbséget tenni Ady egyéniségének és költészetének kétségkívül nem egyenlő értékű jellemvonásai és termékei között. Maga is elismeri a maga kutató módszeréről, hogy ez a szó szokásos értelmében nem «tudományos», mert hiú törekvésnek tartja

„a genetikus eljárás collstokjával hozzálátni az Ady-oeuvre megméréséhez.”¹

Ezért Földessy nem bírálgatja, hanem intuitív (megérző) módszerrel és filozófiai (világszemléleti) rendszer lépcsőzetén át igyekszik megközelíteni Ady teremtmény lelkének világát, hogy csodálattal boruljon le előtte.

Jellemző az a mód, ahogyan egy Adyval foglalkozó másik író, Benedek Marcell viselkedik a Taine-féle elmélettel szemben. Benedek is lenézi és kicsúfolja a tehetségtelen utánzók gépies életrajzírását, lekicsinyli a Taine-féle módszert és tagadja ennek jogosultságát, — de hát elvégre mit csináljon szegény életrajz-

¹ U. o.

író . . . egy kis húzódozás után mégis csak ráfanyalodik a milieu-kutatás régimódi, sokszor lejáratott, de tudományos műszereink számára jóformán egyedül hozzáférhető módszeréhez. Így kezdi Ady arcképének megrajzolását:

„A lángészt nem szüli, még csak nem is magyarázza a környezet. De azért . . .”¹ —

és ez a három pont elég pihenő ahhoz, hogy utána szépen elmondja lényegileg ugyanazt, amit Schöpfung tanulmányában láttunk.

Ime egy tipikus mozzanat az Adyra vonatkozó irodalomból. Három meggyőződéses, sőt fanatikus Ady=tisztelő kritikus közül az első ráhelyezkedik egy olyan kritikai alapelvre, amelyet a konzervatív kritika is magáénak vall. A második nem helyezkedik rá, hanem föllendíti róla magát az intuíció magasságába, de nem is marad a lába alatt szilárd «kritikai» talaj. A harmadik szintén szeretne a magasban maradni, de meggondolja a dolgot, illetőleg higgadtan is szemügyre veszi helyzetét s egy paradox mondat pókfonalán visszabocsátkozik az ósdi kritikai elv alapkövére.

A milieu=elmélet egyik tényezője: a faji átöröklés szempontja. Ady maga jár elől jó példával ezen az úton s félig tréfás, «ugrató» szándékkal, de félig alighanem őszinte és ko-

¹ *Ady-breviárium* I. k. 45. l.

moly hittel emlegeti egyik prózai írásában, hogy ő apa-ági terheltségként örökölte az alkohol-szeretetet, anyai ágon pedig lelki rendellenességet, melynek oka a «vér»-ben van.¹ Ugyancsak maga juttat helyet a családi genealógiában egy honfoglaláskori szláv leánynak is hogy a szláv vércseppben keresse magyarázatát a maga misztikus látásmódra való hajlamának. Tudvalevő, hogy anyja révén örmény vér is került Ady ereibe s erre az ingátag alapra építi Kéri Pál azt a feltevést, mellyel Ady mindent megszemélyesíteni szerető, szimbolizáló jellemvonását így magyarázza:

„Része lehet ebben az ösztönében annak a keleti vércseppnek is, ami örmény eredetű anyja révén került az ereibe.”²

Az átöröklésre vonatkozó, mindig kétes értékű magyarázatok és feltevések közt van egy valamennyi-násnál merészebb, és egyúttal kétesebb értékű. Az Ady előidézte költészeti forradalomnak egyik legjellemzőbb vonása az, hogy a hagyományos magyar költői kifejezőmódot merész újításnak vetette alá: szokatlan jelzőket alkalmazott s általában az érzelmek és gondolatok kifejezésében a logikai, a nyelvtani tudatosság és pontosság rovására is ér-

¹ *Vallomások és tanulmányok* 19. l.

² *Nyugat* 1909. 10–11. sz. Lásd: *Ady-Múzeum* II. k. (1925) 33. l.

vényesülni engedte a lelki világ életének, mozgalmainak ösztönös, mintegy tudatalatti közvetlenségű nyilvánulását. Sok vita folyt már erről a költői módszerről, hogy mennyiben lehet szó Adynál e tekintetben idegen hatásról, — de arra sokáig nem gondolt senki, hogy ennek az újszerű költői látás- és kifejezés-módnak az eredetét is a — családi átöröklés körébe vonja. Az *Ady-Múzeum* I. k. 16—25. lapjain jelent meg egy cikk Nagy Sándortól e címen: *Az öreg Ady*. Elmondja benne, hogy Ady Lőrinc, mikor a zilahi kollégium igazgatója, Kincs Gyula ügyes közbeszólással szaván fogta, tréfás bosszankodásában, így fakadt ki Kincs Gyula ellen: «Nohát én ilyen *véghe-tetlen* igazgatót még nem láttam»... Nagy Sándor ez idő óta figyelni kezdte Ady Lőrincnek (a költő apjának) az eszejárását és beszédmódját s arra az eredményre jutott, hogy Ady Endre nemcsak mint ember, hanem mint költő is «nagyon sokat örökölt» az apjától; tőle örökölte frappáns és újszerű jelzőit, a csak sejtető módon kifejezésre jutó «gondolatvibrálásokat», melyek oly sajátos szépségei Ady költészetének... S ezt a merész állítást Nagy Sándor az egyszer hallott «véghe-tetlen» jelzőre alapítja és az öreg Adynak arra a tulajdonságára, hogy beszéd közben szeszélyesen

el-elkalandozik a tulajdonképeni témától (holott ez tipikus jellemvonása a kezdetlegesebb intelligenciájú embernek). A merész túlbuzgóság meg, íme, az életrajzíróknak meglehetősen tipikus vonása, — de az ilyesmiért ne Tainét vonjuk felelősségre.

Az Ády-irodalom vitás pontjai közül a szoros értelemben vett életrajzi vonatkozásúak voltaképen nem nagyon érdekelnek bennünket. Érdekességüket inkább csak az a lélektani törvény adja meg, a mely szerint ugyanaz az életrajzi »tényleges« adat kikerülhetetlenül áldozatává lesz az ilyen vagy olyan irányú elfogultságnak, jóhiszemű félreértésnek, egyéni színezésnek, végső eredményben: *legendának*.

Az Ády debreceni éveire vonatkozó adatok és emlékek felkutatója és összegyűjtője, Kardos László, a debreceni újságírók információja alapján feljegyzi *A huszonnégyéves Ády Endre* c. könyvének függelékében, hogy milyen nyomorúsággal kellett Ádynak küzdenie Debrecenben.

„Ingmelléhez néha nem volt inge s koszlott kézlőt meztelen csuklóján viselte. Mikor Sípos Bélával közös szobában lakott a Batthyány-utcán, gyakran megesett, hogy — egyetlen tisztességes állapotú nadrágjuk lévén kettejüknek — ha az egyik eltávozott hazulról, a másik kénytelen volt otthon maradni. Cipő dolgában is cudarul állottak s Ády egyszer harisnyában futott át valamiért a közeli Angol Királynő kávéházba . . .”

De ugyancsak Kardos László ugyancsak debreceni újságírónak, Székely Imre volt debreceni lapszerkesztőnek az emlékezését is kénytelen tudomásul venni és feljegyezni:

Ady „gondosan és csínnal öltözködött, adott a jó megjelenésre. Tiszta gallér és rendes nyakkendő nélkül sohasem láttam . . .”¹

Hiszenelvégre ez a két „adat” talán nem teszilehetetlenné egymást, de azért mindegyiken érezhető, hogy már megkezdődött rajtuk, az egyiken ilyen, a másikon az amavval ellentétes irányban, az öntudatlan legendaképződés folyamata. A távoli visszaemlékezésre egyik embernél az a hatása van a kegyeletérzésnek, hogy akarátlanul is megtisztítja és kivasalja az emlékbeli adatnak a gyűrődéseit, azaz eszményíti a valóságot; a másik pedig ugyanolyan lelki ok hatása alatt az adat furcsaságait élezi ki öntudatlanul, a nyárspolgári közmorállal összeütköző mozzanatokat nőteti meg és hangsúlyozza, — azaz a maga módja szerint szintén eszményít . . . Ady Endre valószínűleg nagyon tudta óhajtani és méltányolni már debreceni éveiben is a választékos, csinos öltözködést, és valószínű, hogy gyakran okozott neki fájdalmat e forró óhajlás kielégíthetetlensége.

¹ *Ady-Múzeum* I. k. 54. l. — V. ö. Tüdös Kálmán dr. emlékezésével: u. o. 57. l.

Hogy e kényszerű lélektani törvény következtében az életrajzíró könnyen bajba jut a maga szubjektív igazságával, mert másoknak a szubjektív igazságát sérti meg: bizonyítja az egyetlen rendszeres Ády-életrajz szerzőjének, a költő testvéröccsének esete, akire az Ády házasi életét magyarázó fejezet miatt úgy megharagudott a költő özvegye, hogy haragjában hírlapi botrányt idézett elő. Ebben az esetben tehát azon a címen kapott ki az életrajzíró, hogy bátyját az igazság rovására is védelmezte. De még többen vetették szemére ennek az életrajznak az előbb említett kifogással homlok-egyenest ellenkező vádat is, hogy t. i. az életrajzíró nemhogy megvédelmezné költő-bátyját a magasabbrendű igazság nevében a nyárs-polgári gondolkozás kicsinyes vádjai ellen, hanem eszményítetlen adatközlésével még táplálékot is ad azoknak a vádaknak... Az életrajzok örök Achilles-sarka ez: a költői lángelmének és a többé-kevésbé mindig gyarló „ember”-nek egységét is megéreztetni, de ugyanakkor mindig külön is választani a kétőt egymástól! Az idők folyamán fokozatosan könnyebbé válik ez a feladat, de a kortársra nézve annál lehetetlenebb, minél közelebb állott az életrajz hőiséhez.

Hogy ugyanabban az egyénben a költő és

az ember közös cselekedeteinek a megértése mily kényes helyzetbe juttatja az életrajzíró: eléggé bizonyítják Ády életének azok a mozzanatai, melyek »Léda asszony«-nyal vannak kapcsolatban . . . Benedek Marcell ily nyersen vágja Ády Lajos szemébe a súlyos vádat az Ády-életrajzra vonatkozólag:

„A józan kisember szemszögéből, békatávlatából nézi a zseni alakját; vallomásaival (az Ádyra nem húzható szabályok könyörtelenül kicsinyes alkalmazásával) lerontja a presztizsét . . .”¹

Mindjárt meg is mutatja Benedek Marcell, hogyan kell a kényes vonatkozású életrajzi részleteket helyes »távlat«-ból tekinteni s hogyan lehet a költő »presztizs«-ét az ilyen részletek fejtegetése közben megóvni. Íme egy rövidke szemelvény Benedek Marcell könyvéből:

„. . . Ády hosszú ideig vendége volt Lédáéknak Párizsban, Egyszer-egyszer . . . pénzt is kapott kölcsön tőlük . . . Ády maga, ha beszélt is a dologról, emberileg sokkal inkább benne gyökerezett az úri morálban. sem hogy ne szégyelte volna . . . Mint úr úgy érezte, hogy szégyelnivalója van. Hát volt is, mint úrnak . . .” De „Ády ösztönösen a zseni útjain járt, amikor eltúrte, hogy (durván szólva) kitartsák. A művész mindig prostituálja magát . . . A művészt kitarítja a társadalom és kitarították valaha egyes, hatalmas műbarátok . . . A zsenit sohasem bántja igazán az, amit kap: mert mindenre jogot

¹ Ády-breviárium I. k. 161. l.

formál. A világnak kutya-kötelessége, hogy kitartsa őt, pompásan, mint egy háremhölgyet . . . Ady zsenijének fejlődése megkövetelte ezt az esztendőt s ez a belső titokzatos hatalom nem kérdezősködött Adynál, a hétszilvás, korrekt nemesembcrnél, hogy: hogyan, miből? Mi se kérdezősködjünk . . .¹

Ime, megtanulhatja utólagosan Ady Lajos: így kellett volna megvédeni az Ady Endre presztizsét (!) . . Igazán csak fogalmazásbeli változtatás kellene (az sem sok) és így hangzanék a Benedek Marcell-féle Ady-apológia: Ady igazi zseni volt, mindössze egy gyarlóság rontotta ezt nála, az, hogy úri ember is volt és

¹ U. o. I. 78—81. — Általában Benedek Marcell, talán a kegyelet elfogultságától való óvakodás közben, többször szinte cinizmusba téved. Az olyan reflexiók, hogy „az újságíró ahhoz a laphoz megy, ahol helyet kap, s nem tőle függ, hogyan és mire használja tintatartóját...” (I. 63.) — nemcsak nem válnak be mentségnek senki „presztizse” érdekében, hanem voltaképen igazságtalan is Ady iránt, mert Ady Debrecenben is, Nagyváradon is, mihelyt tehetette, otthagyta a szokimondásban többé-kevésbé feszélyezett kormánypárti újságot, noha erre a lépésre semmiféle külső kényszer nem erőltette. — Mikor arról beszél Benedek Marcell, hogy Ady és az apja nem igen tudták egymást megérteni, egyebek közt ezt mondja: „Élőszóval egyebet is mondott az apjáról — ám ennek reprodukálásával kár volna Lőrinc úr szép öregségét megzavarni . . .” (I. 48.) Nohát, a *halott* fiúval így sértettegetni az *élő* apát, még hozzá ilyen, minden konkrét kifejezésnél sokkal bántóbb, határozatlan sejtetéssel: — a tapintatlanság és ízléstelenség netovábbja. — Érthető, hogy ezen az ízléstelenségen módfelett felháborodik Hatvany Lajos is, Ady „kitartóinak” egyike (*Ady világa*. Szerelem könyve 180. l.)

nem tudta nem szégyelni helyzete furcsaságát . . . A »háremhölgy«-hasonlat, szerencsére, nem egyéb, olyan képtelenül erőltetett paradoxonnál, amilyen pl. a fentebb idézett „pro-zódia voltaképen nincs, . . . fordítás voltaképen szintén nincs“-féle tételek. — A zseni: ritka jelenség; az olyan zseni pedig, amely az erkölcsi eszményt is hiánytalanul megvalósítsa magában: sajnos, még ritkább. De miért úgy beszélni az erkölcsi tökéletesség hiányáról, mint valami *plusz*ról, holott az bizony bárminő mesterkedés ellenére is *minusz* marad?

Az életrajzi vonatkozású adatok közül még csupán egyet vegyünk röviden szemügyre, azt t. i., hogyan dolgozott Ady? miféle külső feltételektől függött az ő költői dolgozasmódja? vagy magyarábban szólva: minő szerepet játszott Ady költői tevékenységében az — alkohol?

Akik ehhez a kérdéshez hozzászóltak, mindnyájan olyanok, hogy teljesen illetékeseknek kell őket elismernünk, mégis sajátos eltérés, sőt ellenmondás mutatkozik megállapításaik között. Pl. Ady Lajos ezt mondja:

„Az első vers néhány első sora után a többi munka (t. i. három-négy költemény megírása) rendszerint már javítás, korrigálás nélkül, folyamatosan került ki ceruzája alól . . . úgy hogy minden kézírata *másolásnak* látszik...“¹

¹ Ady Endre (1923) 154. 1,

Révész Béla szerint is

a költemények szövegének lejegyzése „már csak-
nem technikai munkája volt Adynak. Alig is találni
betűhibát Ady kézíratain . . .”¹

Földessy Gyula ellenben ezt mondja:

„Ady rendszerint nehezen és izzadságosan írta a
költeményeit . . .” Papp Viktor tudja legjobban, „hány
át- meg átíráson ment keresztül egy-egy Ady-költemény,
míg végső formáját megkapta . . .”²

De Ady költői dolgozásmódjának a kér-
désében a tulajdonképeni vitás pont: az alko-
hol szerepe. Azt mindenki tudja és elismeri,
hogy Ady rabja volt az alkoholnak. Révész
Béla így jeleníti meg a költeményen dolgozó
Adyt:

„Előtte a boros üveg, a boros pohár, keze alatt a
fehér papíros . . .”³

De azért Ady Lajos is, Révész Béla is tiltá-
kozik az ellen a feltevés ellen, mintha Ady
»részegen« írta volna költeményeit.

Ady Lajos:

„Tudott dolog volt környezetében, hogy a komo-
lyabb borozás és a versírás egymást mindig kizárta nála.”⁴
Révész Béla a már élete vége felé járó, el-
iszákosodott költőről ezzel a megszorítással
ismétli meg az Ady Lajos kijelentését:

¹ *Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről* (1922) 16. r.

² *Nyugat* 1923. 15—16. sz.

³ *Ady Endre életéről* . . . stb. 16. l.

⁴ *Ady Endre* 154. l.

„Súlyosnak szánt kéziratait ezután (t. i. házasele-
tében) is alkohol nélkül írja.“¹

Ellenben olvassuk el a Kémeri Sándor (=Bö-
löny Györgyné) szemtanúi emlékezését (Ady
az *Özvegy legények tánca* c. költeményét is
— Földessy szerint »a legszebb, legmélyebb
értelmű, legadybb Ady-poémák egyikét« — a
Kémeri Sándor lakásán írta):

„Írás közben egyik cigarettáról a másikra gyújtott
rá. És szaporán ürítette egyik poharat a másik után. Sőt,
ha nem látta idegen, vagy rosszakaratú szem: a legszíve-
sebben mindjárt magából az üvegből kortyolgatott jó
hosszúkat. Bugyborékolva, hihetetlen gyorsasággal szaladt
le a torkán az ital. Nem törődött az ízével, csak a má-
morát akarta. Néha azt hittem, nem is iszik, csak magába
önti a bort . . .“²

Révész Béla szerint Ady 1916 végén •

„kéziratait megvizsgáltatja feleségével, nemcsak
azon okból (tehát azon okból is,) hogy nem felhőzi-e be
alkohol-köd a sorait, de . . .“ stb.³

Ady Lajos is, Révész Béla is tudni véli, hogy
mikor hatalmasodott el véglegesen és végze-
tesen az alkoholizmus Ady Endrén, — de itt
is ellentmond egymásnak a véleményük. Ady
Lajos szerint 1908 végén, a hírhedt *Duk-duk
affaire* c. cikk hatása okozta kedélyi válság
tette a bort Ady «mindennapi nélkülözhetetlen

¹ *Ady Endre tragédiája* I. 136.

² *Ady-Könyv* (1924) 101. l.

³ *Ady Endre tragédiája* II. 17.

narkotikumává»,¹ ekkor írja a borítal apotheózisát (*A magyar Pimodán*) is. Révész Béla néhány évvel későbbre tolja ki az időpontot;

„Mi föltétlenül hisszük, hogy a szerajevói tragédiával indult Ády Endre életének tragédiája is . . . Ezekben a napokban ébred szendergéséből Adynak ellenséges cimborája is, az alkoholvágy . . . Az időpontot meg kell jegyezni, mert a romboló démon innentől Ádyval elmaradhatatlanul vele megy . . .²

Jómagunk is abban a meggyőződésben vagyunk, hogy az alkoholizmus kérdésén fölösleges ennyit rágódni. De íme, mindaz a sok és sokféle nyilatkozat, melyet a még sokkal több közül, mutatóban, idéztünk: Ády legbizalmasabb, legmeghittebb barátaitól származik.³ Ezeknek az Ády magánéletére vonatkozó intimitásoknak napfényre teregetése kezd mindinkább visszatetszést szülni. Igaza van Ády Lajosnak, mikor azt mondja:

„Az Ády-émlékezések . . . az Ády-élet *embarras de richesse*-évé kezdenek válni; mindenesetre: ha a rostálást idejében el nem végezzük, a végleges Ády-életrajz megírója előtt olyan sűrű és kusza bozóttá válik az Ády élete, s egész testi és lelki habitusa, amelyben eligazodnia

¹ *Ády Endre* 124. l. V. ö. *Ády-Múz.* II. 183.

² *Ády Endre tragédiája* I. 84.

³ Útálnunk kell még arra a naivságában kedves apológiára, melyben egykori tanára, Both István, próbálja mentegetni — talán szükségtelenül, de mindenesetre sikertelenül — Ády alkoholizmusát. Lásd *Ády-Múzeum* II. 151—158.

lehetetlenség lesz.“ Az emlékezések „túlnyomó többségét épen az jellemzi: életében egyszer, s akkor is alig öt percig találkozott a visszaemlékező Adyval, ám ez öt perc alatt, sajátságos, valami egészen különöst, nevezetést írt, mondott, vagy tett Ady . . .!”¹

Babits Mihály is felszólal:

„Az Ady-kultusznak vannak kinövései, amikről már egyszer szólni kell . . . Az ereklyetisztelet szomszédja a bálványimádásnak . . . Az a beállítás, amiben Ady pózait és csakis pózait kapja ma egyre szeme elé a jámbor közönség, valósággal demoralizáló . . .” A legtöbb ú. n. életrajz és memoár „nem magát a géniust szólaltatja meg, hanem csupán a géniusz toalett-tífkait önti elénk . . .”²

Ady reális életének közelről való szemlé-
lése valóban elszomorító hatású. Ha már min-
den áron a *nevelés* érdekének akarná szolgál-
latába állítani valaki Ady *emberi* életpályáját:
csak elrettentő példaként tehetné ezt. Ifjú-
korában szerzett vérbajáról maga mondogatta
később több ízben a testvérének: „Más, egé-
szen más lett volna az életem, ha nem csap
bele a lues bombája”³. Egyre növekvő alko-
holizmusa olyan fokú emberi gyöngeséggé vált,
hogy mikor erről olvasunk, a részvét mellett
már az iszonydás kezd úrrá lenni rajtunk;
csak arra a jelenetre útalunk, amelyet az im-
már házasember-Adyról rajzol Révész Béla,

¹ *Ady-Múzeum* II. 181.

² *Nyugat* 1923. 24. sz.

³ Ady Lajos: *Ady Endre* 105. 1.

Ady Endre tragédiája c. művének I. köt. 135. lapján.

Az igazság szempontja, tudom, megkívánja, hogy semmi se maradjon titokban előttünk az élet valóságai közül, de pl. a serdülő ifjúság szeme néha nem hasznát, hanem kárát vallja a túlságosan erős világításnak. Makkai Sándor figyelmeztet ugyan bennünket arra, hogy »a történelem és irodalom egyoldalúan ,fehér' kezelése, minthogy a valósággal nem egyezik«, nagy veszélyeket rejt magában,¹ de Makkai maga, az általános szokáshoz képest. mily »fehér«, mily tapintatos módon nyúl hozzá — csak diszkrét célzások fátyolán át és így is csak pillanatokra — Ady életének testi vonatkozású aberrációihoz! Vajjon telhetik-e hát igazán öröme Makkainak az olyan épen nem »fehér« kezelésmódban, amely az Adyhoz dörögölődő emlékezésekben és jellemzésekben a szerzők saját nyilatkozatai szerint függetleníti magát az erkölcs szempontjától, »tülelmelkedik« ezen, — *jenseits von Gut und Böse*? Más példákkal nem törődve, csak arra gondoljunk, hogy Hatvany Lajos Ady szerelmi költészetének magyarázása alkalmával hogyan vájkál a nemi ösztön kérdésének fiziológiai vonatkozású részleteiben. Ha az ilyen módszerű

¹ *Magyar fa sorsa* (1927) 138. l.

könyv 16 életév körüli ifjak kezébe kerül, sokkal nagyobb veszedelem származhatik belőle, mint a „fehér kezelésmód” tartózkodó jellegéből. Amint az akt-festményt nem tudja a pubertás korában levő ifjú tisztán esztétikai szempontok szerint szemlélni és zavartalan »művészi« élvezetet meríteni belőle, épúgy van az olyan olvasmánnyal is, amelyben a lángelme nimbusza sugározza be az alkohol, az éjjeli kávéházi szeparé, a perdita=nő, a csókkal szerzett vérbaj, az idegen asszonytól »kitartott« férfi stb. stb. fogalomkörét. Makkai jónak is látja hangsúlyozni, hogy az élet erény=nyel-bűnnel teli egészét csak az »érett« ifjúságnak merhetjük szeme elé tárni, — de vajjon a Makkaitól kijelölt korhatár (16—24 év) csakugyan kívül áll-e az imént említett oldalról fenyegető veszedelmen? . . . Ami Ady életének sorsszerű átká volt, abban a hősi mintakép után sóvárgó ifjú lélek hajlandó a nagyságnak, a hírnévnek, a lángésznek a fel-tételét látni s mint egyedül utánoszható valamit — utánozni, Pedig ha valamiben, akkor talán abban a nézetben egyeznek meg Ady legrajongóbb hívei is, hogy Ady emberi élete nem alkalmas arra, hogy fiatal utódok mintaképe legyen. Benedek Marcell, mikor a zsenit feloldja az erkölcsi törvény kötelező ereje alól,

maga is szükségesnek érzi a figyelmeztetést:

„a legreményteljesebb zseni-sarjadéknak sem mondom, hogy kövesse (az Ady életének) példáját . . .”¹

Ilyenforma intelemszerű megjegyzést az Ady-irodalomnak úgyszólván mindenik termékében olvashatunk. Makkai Sándort meg is nyugtatja az a gondolat, hogy az Ady emberi élete nem csak nem csábít, hanem visszariaszt, — de, tudjuk, az is lélektani tény, hogy az erkölcsi fogyatkozások kiszínezett rajzának a hatását a végére biggyesztett erkölcsi intelem nem okvetlenül olyan irányban tudja érvényesíteni, ahogy szeretné. Ady életének vége visszariasztó lehet mindenkire nézve, de annak az útnak, amely végül az alkoholizmushoz és a vérba-jhoz vezet, a kezdete, környezete és eszközei éppen nem visszariasztók a pályájuk elején levő s a jövődőbe nem látó fiatal emberre nézve.

¹ Ady *breviárium* I. 79.

III.

Ady Endre költői pályáját az *Új versek* c. kötet megjelenésétől (1906) szokás számítani. Ez a kötet mutatja először az igazi Ady Endrét. Az Ady-kérdés körüli vita sokáig nem is vonta be a maga körébe az 1906 előtti Ady költői munkásságát, sokáig mintegy tudomást sem vett erről. De a legutóbbi néhány esztendő folyamán az irodalmi vizsgálódás szempontjai között általános kedveltségre jutott az ú. n. genetikai elv, mely nagy érdeklődést érez a fejlődés minden mozzanata iránt, nem utolsósorban a kezdet kezdete, a későbbi nagy eredmények félénk rejtekezése és csirázó bontakozása iránt. Valaha divat volt a lángelme eredetiségét abban látni és úgy tüntetni fel, mintha nem is volna a maga korának gyermeke, mintha közte és a korabeli nemzedék között nem is lehetne beszélni összekötő ka-

pocsról, csak elválasztó szakadékról. Riedl Frigyes még így kezdi egy Petőfiről szóló tanulmányát:

„Egyszerre csak egy fiatal vándorszínész jelenik meg a magyar költészet szent berkében és mint valami varázsszóra megváltozik minden . . .”¹

de a M. T. Akadémia nagyjutalmával kitüntett, legbehatóbb és legmodernebb módszerű Petőfi-tanulmány szerzője, Horváth János épen ellenkező hangnemben kezdi fejtegetéseit; közöl egy csomó frázis=szemelvényt s azt mondja: ugy-e mindenki a Bajza=epigonok verseire gondol, — óh nem: ezek a szólamok Petőfi fiatalkori első verseiből vett idézetek! . . . A legnagyobb lángész sem tehet először egyebet, mint kortársait figyeli és egyelőre utánozza.²

Érthető tehát, ha a kutatás figyelme ráirányult újabban az Ady költészetének zsenéire, a későbbi nagyarányú kifejlődöttség ez átmeneti jellegű előzményeire is.

¹ Beöthy-Badics: *Képes Magyar Irodalomtörténet*.

² De persze ezt a genetikus eljárásmodot is lehet *ad absurdum* túlozni. Így tesz pl. Szabó Dezső, épen a Riedl-féle Petőfi-jellemzés elleni visszahatásképen, mikor ezt mondja: „. . . Petőfi egyáltalában nem volt a magyar irodalomnak egy „egyszerre csak egy fiatal”-ja, hanem a fejlődés egy előre kiszámítható logikus láncszeme . . .” (*Nyugat* 1912. 19. sz.)

Az *Új versek* előtt két költeményes kötete jelent volt meg Adynak; az egyiket debreceni, a másikat nagyváradi újságíró korában adta ki; amannak címe; *Versek* (Debrecen 1899), emezé: *Még egyszer* (Nagyvárad 1903). Ez időből való újságcikkeinek a jellemzőbb részleteit is közrebocsátotta az *Ady-Múzeum* c. vállalat. A könyvészeti ritkasággá vált ifjúkori említett két verseskötet is megjelent újabb kiadásban. Így aztán megvan a mód arra, hogy az Ady-kutatás a maga tárgykörét kitolja időben visszafelé, egészen 1899-ig, sőt néhány diákkori verses kísérlet kedvéért még korábbra is.

Babits Mihály volt az első, aki határozott követelésként hangoztatta Ady költői kibontakozásának pontos megfigyelését és tisztázását. Azt mondja 1920-ban:

A költőnek az elődökhöz való közvetlen kapcsolódása „minden költő genezisének elsősorban számbaveendő . . . (Ady) megértése nem tökéletes addig, míg összefüggése a Radványi-Makai-féle jambikus költészettel, a Heine-iskolával, a diákkorban olvasott vagy tanult versek költőivel — épúgy mint a később megismert dekadensekkel — meg nincs állapítva . . . Első kifejező eszközeit — melyeket oly merészen megújított aztán — tőlük örökölte: első témákat, verstechnikát, sőt hangulatokat, képzeteket is . . .”¹

¹ *Nyugat* 1920. 3—4. sz.

Ez a Babits megjelölte és követelte feladat maig sincs elvégezve. De a kutató munka megindult s Ády *Új versek* előtti írásaira vonatkozólag van már néhány vizsgálati eredmény, — köztük persze egymással merőben ellentétesek is,

Csak épen megemlítem, hogy Adynak VII. oszt. gimnázista korából fennmaradt egy balladaszerű költeménye a zilahi diákönképzőkör érdemkönyvében. Címe: *Márkó király*.¹ A vers közreadója, Kőmíves Nagy Lajos megállapítja róla, hogy

„önképzőkörü hangjából néha-néha felcsillan az elkövetkezett Ády Endre is . . . ,”

de bizony az elfogulatlan tekintet nem igen tud észrevenni semmit ebből a felcsillanásból.

A debreceni kötetről (*Versek* 1899) Kosztolányi Dezső így adja elő kritikai véleményét:

„Ez a kötet nekem művészetbölcseleti szempontból végtelenül érdekes. Mi tesz valakit nagy költővé? Semmiesetre se érzéseinek vagy gondolatainak színe, hanem a kifejezés, a művészi közlés tökéletessége. Mert ha szemlét tartok itteni érzésein és gondolatain, azt látom, hogy viszonya világhoz, emberekhez körülbelül ugyanaz, mint később és a jövőben csak tágul, gazdagodik, megvilágosodik, ami itt csirában megvan, formát lel a kifejezhetetlenhez. Első verse édesanyjához szól, mint a *Vér és aranyban* A faluját is szereti Kuruci

¹ Közölve: *Ády-Múzeum* I. 37.

magyar hangja is hallik már . . . Egy pár hang a fáradtságról és esendőségről . . . Ime az anyag — az érzések és gondolatok anyaga, — már készen van, csak a diadalmas kifejezésre, a formára vár . . .¹

Lényegében megegyezik Kosztolányi álláspontjával a Kardos Lászlóé. Ady debreceni versei őszerinte is

„a régi iskola hangján zengenek, a századvégi poézis alig feltűnő termékei. Epigon-líra.”²

Hogy a költészet forrásául és nyersanyagául szolgáló érzelm- és gondolatvilág Adyban már ekkor is mennyire jellegzetesen ki volt fejlődve, erre vonatkozólag Kardos megállapítása a Kosztolányién is túlmenő határozottsággal van megfogalmazva:

A világfelfogás sarkalatos kérdéseiben hajszálnyi különbség sincs a pelyhes állú kis vidéki poéta s a modern magyar irodalom fejedelme között.”³

Ady legelső verses gyűjteményére vonatkozólag tehát ma már körülbelül általánosan elfogadottnak tekinthető az a vélemény, hogy az Ady egyéniségének világnézeti csirái nagyobbbrészt már Debrecenben is készen voltak. Költői egyénisége azonban még az elődeitől kitaposott úton haladt, tehát művészi érték szempontjából az 1899-iki *Versök* a kezdeti

¹ *Nyugat* 1921. 4. sz.

² *A huszonegyéves Ady Endre* (1922) 78. l.

³ *Ady-Múzeum* I. 51.

»mély pontot« mutatja Ady fejlődésvonalán . . . Egészen egyedül áll az Ady-irodalomban a Bartha József álláspontja, amely szerint az Adyt később ért külföldi hatás

„költészetének amaz eredeti irányára, mely első kötetében oly szép íveléssel lendült felfelé, végzetesen káros volt . . .”¹

Midőn végig tekint Ady egész költészetén, akkor is csak a *Versek* c. kötettel van a maga egészében megelégedve:

„. . . De hát nincs ebben az Adyban semmi jó, semmi értékes? E kérdésre ezzel az ellenmondó állítással kell válaszolnunk: kétségtelenül van. *Versek* című első kötete (1899) tekintélyes részében derekas alkotásokat tartalmaz . . .”² A többi kötetekből csak válogatni lehet ki néhány szép darabot.

Ez a szélsőségesen konzervatív álláspontú kritikus nyíltan is kimondja, hogy a *Versek* c. kötet Adyjának az »Arany-Reviczky«-epigont becsüli és szereti, szemben a későbbi Adyval, aki szerinte a későbbi kötetekben esztétikailag és erkölcsileg egyaránt helytelen útra tévedt (113. l.).

1900 első napjaitól kezdve több mint három évet töltött Ady egyfolytában Nagyváradon. Az újságírói bő termésén³ kívül a

¹ *Két nemzedék magyar irodalma* 79. l.

² U. o. 113. l.

³ Szemelvényes kiadása: *Ady-Múzeum* II. 87—131. l.

nagyváradai esztendőknek is megvan a költői emléke is: egy szűkös terjedelmű verses kötet: a *Még egyszer*.

A *Még egyszer* c. kötet hangján és motívumain, és főként a költő prófétai öntudatán a *Versek* c. első kötethez képest feltűnő módosulás érzik. A két költeményes kötet közt bizonyos tekintetben olyanforma a különbség, amilyen volt a XX. század legelején Debrecen és Nagyvárad között. Hogy Nagyvárad társadalma mozgalmasabb és városiasabb életet élt a maga összetettebb jellegű és nagyobb számú intelligens elemei révén, az kétségtelen. Hogy azonban Ady emberi és költői fejlődésére minden tekintetben előnyös is volt-e a nagyváradai környezet erős és rohamos hatása: erre nézve a legilletékesebbeknek látszó emberek véleménye között sincs meg az összhang. Rendkívül jellemző az a tény, hogy épen az *Ady-Múzeum*nak (amelynek II. kötete közli Ady nagyváradai újságcikkeit és Adyról nagyváradai vonatkozásban szóló emlékezéseket), épen ennek az Ady-kultusz szolgálatában álló értékes folyóiratnak a két érdemes szerkesztője zördült össze egymással az Adyt ért nagyváradai hatás minőségének kérdésében. Az egyik szerkesztő, Dóczy Jenő, kereken kimondta azt a meggyőződését, hogy

Ady Nagyváradon a zsidó mentalitás hálójába került s ez a körülmény magyarázza, mint kiinduló pont, Ady későbbi, mind messzebbre való elkanyarodását a történelmi magyar középosztály hagyományos gondolkozásmódjától. A másik szerkesztő, Földessy Gyula, sietett megtagadni ebben a kérdésben a szerkesztőtársával való szolidaritást és szintén hirlapi úton tiltakozott a Dóczy álláspontja ellen,

Dóczy érvelését teljes mértékben magáévá tette Bartha József s esztétikai irányban is levonja belőle a következtetést:

A második Ady-kötet (*Még egyszer* 1903) „mélyen alatta áll az elsőnek nemcsak esztétikai érték szempontjából, hanem főképp erkölcsi felfogás tekintetében . . .”¹ A többi Ady-ismerő azonban annál lelkesebb méltánylással szól Nagyvárad Adyra gyakorolt hatásáról. Szenes Béla *Az ifjú Ady Endre* c. füzetében (1913) nem adja alább ennél a megállapításnál:

„Ami új csodákat, soha nem hallott szépségeket kaptunk Adytól, azt nem Párizsnak köszönhetjük, hanem Nagyváradnak . . . Gyönyörű része ez a néhány év Ady életének . . .” (23. l.)

Kardos László (id. m. 77. l.) lényegileg ugyanígy ítél:

„Ady valódi magáraeszmélését, a csodálatos pillangó burokrepesztő, izgalmas mozdulásait Várad látja. A váradi

¹ *Két nemzedék m. ir.* 79. l.

évek historikusa a költő legvonzóbb életszakaszát fogja megírni”.

Hogy Nagyvárad társadalma miért volt alkalmas és képes ily elhatározó befolyást gyakorolni Ady egyéniségére, azt magyarázza egy visszaemlékezésében Kardeván Károly akkori nagyváradai tanár.¹ T. i. az egyszínű, szürke cívis=vároossal, Debrecennel ellentétben Nagyvárad társadalmát változatossá, elevenné, termékennyé, a fejlődés iránt fogékonnyá tette a földrajzi, nemzetiségi, felekezeti, rang-, foglalkozás- és gondolkozásbeli gazdag tagoltság, sokféleség.

Tudvalevő, hogy „Léda asszony”-nyal is Nagyváradon ismerkedett meg Ady.

¹ *Ady-Múzeum* II. 78—86.

IV.

Ady első igazi, jellegzetes és értékes költeményes kötete, az *Új versek*, 1906-ban jelent meg. A nyomában kerekedett érdeklődés és meglepődés országos izgalommá nőtt rövid idő alatt, úgyhogy 1908 elején a második «nagy» Ady-kötet (*Vér és arany*) megjelenése már esemény számba ment. A *Vér és arany* megjelenésével egyidejűleg indult meg a *Nyugat* c. folyóirat, egyik főcéljául tűzve ki Ady költői érvényesülésének kiharcolását. Ekkor lett Ady a *Népszava* c. szociáldemokrata pártújságának is a versíró munkatársa és belépésével akaratlanul is élénk vitát idézett elő a szervezett munkásság újságolvasó tagjai között. Ugyanekkortájt alakult meg Nagyváradon, Ady nevét írván zászlajára, a *Holnap* néven emlékezetessé vált, rövid életű irodalmi társaság... Ady költői egyéniségét és szerepét az egy-

szerre több irányból reávetítődő fénysugarak világosságában most már mindenkinek észre kellett vennie. Észre is vette mindenki, modern és konzervatív ízlésű emberek egyaránt. Megkezdődött a kétféle ízlés összeütközése. 1908 óta van igazi „Ády-kérdés” . . .

A Holnap-os költők fellépése tiltakozásra késztetett a konzervatív ízlésű közönség köréből nemcsak kritikusokat, hanem poétákat is. Ábrányi Emil (Ády legelső verskötetének előszó-írója!) Szabolcska Mihály, Lampérth Géza versben polemizálnak a merész újításra törő fiatalok költői irányával; Rákosi Jenő, Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc, Bársony István, Kenedi Géza stb. már prózai szövegű kritikákkal lépnek sorompóba, de maguk szintén mindannyian költők.¹ Rákosi eleinte még el sem ismeri Ády elsőségét a Holnap-társaság tagjai s általában az összes modern magyar költők között, Szabolcska is hangoztatja eleinte, hogy «van a seregben egynehány, aki különb legény Adynál», — de hamarosan ráeszmélnek ők is Ády kimagasló vezérségére, s most már az ő személye körül összpontosul a konzervatívok és a modernek táborának minden harcos indulata. S ha már tudomásul

¹ A *Holnap* nevű írói társaság körül támadt irodalmi vita részleteire nézve lásd: *Ády-Múzeum* I. 59—103. l.

kellett vennie mindenkinek, hogy az új irodalmi mozgalom kétségtelenül az Ady Endre nevéhez fűződik: hát legalább igyekeztek sokan egy darabig magának ennek a mozgalomnak a jelentőségét a saját szemükben és a másokéban lehetőleg kisebbiteni vagy letagadni. Kemény Simon elismeri Ady költészetének néhány értékes jellemvonását, azonban — noha már 1912-ben járunk — ezt a megjegyzést veti oda:

„... de mindez miként nevezhető forradalomnak?"; Ady költői tulajdonságai „furcsák, érdekesek, sőt értékesek, de együttvéve az egész mégse forradalom . . .”¹

Hiába, rohamosan szaporodott azoknak a táborra, akik — akár Ady költészetének igazi ismerete alapján, akár csak az újságcikkek hatása alatt — a Hatvany Lajos hitét vallották és terjesztették, aki már 1908 őszén így lelkesedett az Ady indította mozgalom láttára:

„Itt szakadások, különválások, alakulások vannak, itt forrong valami — ne féljünk a szótól — itt a forradalom!”²

A „forradalom” szó az emberek tudatában olyan képzetkapcsolódást indított meg ellenállhatatlanul, amely nem maradt, nem is

¹ *Magyar Figyelő* 1912. (Lásd *Ady-Múzeum* II. 54.)

² *Pesti Napló* 1908. szept. 23. (Lásd *Ady-Múzeum* I. 68.)

maradhatott meg az irodalom fogalmi körén belül, — s ezzel végkép elmérgesedett az új mozgalom okozta ellentét a magyar értelmiség konzervatív és modern világnézetű rétege között. De a helyzet nem fejlődött elkeseredett, döntő küzdelemmé az ellenfelek között; ellenkezőleg: a szemben álló két tábor — hátat fordított egymásnak. Az egyik lefoglalta magának Adyt s a kritika teréről mindinkább a rajongás túlzásaiba tévedt. A másik szintén nem kritizált, hanem szörnyűködő vagy lenéző némasággal hallgatott. Pedig nem ez lett volna a kötelessége. Ha nem tetszett neki az, amit az ellentáborban mondtak Adyról, miért nem mutatott minél több példát arra: milyennek képzei el ő az Ady-kérdés lehetőségig tárgyi-lagos és igazságos megvitatását? Ezt a kötelességét nem teljesítette, sőt a fehérholló ritkaságú efféle kísérletet is rossz szemmel nézte. Pedig — mondja Horváth János —:

„meggyőződése, hogy konzervatív részről kezdeményezett nyílt megvitatás nemcsak a folytonosság . . . nagy érdekei szempontjából lett volna hasznos, hanem jótékony hatással lett volna Adyra és a csoport jobb tehetségeire is s előbb-utóbb megszabadította volna őket a beléjük csimpajgózott tarka érdekek nyugétól. A kitalált Ady azonban dacosan ment tovább végzetes szövetségesei útján . . .”¹

¹ *Aranytól Adyig* 40. l.

Ha a konzervatív tábor vezető tagjai közül joga van valakinek ahhoz, hogy a mulasztás vádját fejükre olvassa saját kritikus=társainak: az a valaki csakugyan Horváth János, akitől a fentebbi sorokat idéztük. Horváth János már 1910-ben kiadott egy becses tanulmányt *Ady és a legújabb magyar líra* címen. Ez a munka állította be az Ady-féle költészeti mozgalmat a szimbolizmus és a dekadencia révén egy világirodalmi, főként nyugati egyetemesebb áramlat sodrába, — megmutatva a módot arra, hogy Adyval szemben is megőrizheti a kritika a maga elvszerű. tárgyilagos higgadtságát. Kár, hogy ez az iránymutatásra hivatott könyvecske nem érte el célját: konzervatív világnézetű, magas színvonalú és modern kritikai módszerű vita keletkezését, hanem csupán epigon-kritikusok higitották fel értékes tartalmát.

Kevés idő múlva a *Magyar Figyelő* c. folyóiratban (1912. 15. sz.) megint érdekes elvi szempontú vizsgálat alá vette Horváth János Adynak és a többi „Nyugatos” írónak a művészeti programját s rájuk bizonyította, hogy esztétikájukat aláaknázták a politika. De igazi pikantériát az adott a dolognak, hogy Horváth Jánost ezért a tanulmányaáért saját lapjában is politikai oldalról érte támadás: a konzervatív

politikai tábor kimagasló vezére, maga Tisza István gróf tiltakozott az ellen, hogy Ady „állítólagos” költészetét — ha mindjárt csak a stílromantika művészeti síkjában is — együtt említse bárki is olyan nemes erkölcsi jellemű költők munkásságával, mint Kölcsey és Vörösmarty... Ime a nemes jóhiszeműségű, de mégis csak illetéktelen politikai szempont a konzervatív oldalon is beavatkozott az autonóm kritika mezejére, megfélemlítve az illetékes embereket.

Így aztán az Ady-kérdéssel való foglalkozás éveken át — mondhatni — a Nyugatos tábor privilégiuma lett. Csalódik azonban, aki azt hiszi, hogy tehát az Ady-kérdésnek majdnem egyoldalúan Ady-pártiak részéről végzett vizsgálata egyöntetű eredményekre vezetett. A főpontokra nézve sincs meg az egyöntetűség, a részletekre vonatkozólag még kevésbbé. Kiinduló pontokként rendszerint a konzervatívok részéről kezdettől fogva hangoztatott vádak szoktak szerepelni az Ady-kérdés modern részről való tárgyalásánál is, — a cáfolatok azonban gyakran messze eltérnek egymástól s más-más célponthoz jutnak.

V.

Az Ady-kérdés vitaanyagának csak kisebb része tartozik igazán az esztétikai kritika illetékességi körébe. Épen azért mérgesedett el a vita oly nagyon, mert többnyire világnézeti ellentétek ütköztek össze egymással, ezek pedig nem szoktak megnyugodni egy bírónak, kivált az esztétika nevében ítélő bírónak a döntésében.

Ilyen világnézeti vonatkozású, tehát a költészet határán többé-kevésbé kívüleső vádak voltak Ady és követői ellen mindjárt kezdetben: a) hazafiatlanság, b) szeméremsértő, érzéki szerelem, c) anyagias, önző életfelfogás, d) vallástalanság, hitetlenség, e) betegesség, dekadencia — — természetesen ezek a hibák, ezek a vádak egymással érintkeznek, sőt egymásba átfolynak.

A hazafiatlanság vádjára Adyék mindjárt

azt felelték, hogy, ha hazafiság alatt a nacionalizmust kell érteni, akkor ők igenis vállalják a hazafiatlanság »bűnét«, mert a nacionalizmust alacsony, képmutató, kultúra-ellenes eszmei álláspontnak tartják.

„A nacionalizmus voltaképen internacionális szövetkezete a sötétségnek, butaságnak s a gonosz tekintélyek önzésének” —

mondja Ady még nagyváradi újságíró korában.¹ A *Nyugat* írói csoportjának is körülbelül ez a véleménye s ezt nem is titkolják. Halász Gyula egy japán tárgyú könyv ismertetése során így nyilatkozik:

„Ha a mindenben keresztül gázoló kiméletlen honimádáson kívül nem látnánk ezernyi szeretetreméltó vonást a japán nemzeti géniuszban, maga ez a fanatikus hazaszeretet inkább elriasztana bennünket, mintsem közel hozza lelkünkhöz Kelet e mosolygó arcú gyermekeit...”²

Gellért Oszkár Ábrányi Emil költészetének motívumait elavultaknak mondja, köztük a hazaszeretetre való buzdítást is; az új költők ma már

„inkább azt dalolnák, hogy nem hiában éltek, ha verseik majdan munkát, kenyeret adnak egy szenvedőnek, egy hajtogató-lánynak, egy könyvkötőnek. Ez ma már költészet; ma már ez a költészet...”³

¹ Nagyváradi Napló 1902. május 17. (Lásd; Ady-Muzeum II. 102.)

² *Nyugat* 1910. 23. sz.

³ *Nyugat* 1908. 18. sz.

A nacionalizmus ellentéte a kozmopolitizmus.
Laczkó Géza azt mondja:

„A magyar test régóta elszokott a dolmánytól és csizmától, mért viselje tovább a magyar szellem? ... Mert Arany elítélte a kozmopolitákat s Aranyra esküszik a rokkant magyar irodalom, azért most már az szent, hogy a kozmopolitáság vétek?”¹

Dóczy Jenő is vallja, hogy irodalmi szempontból az író magyarságát csak abból a szempontból szabad értékelő bírálat tárgyává tenni, hogy

„mennyire bírja az író a nyelvet, hogy tud bánni a nyelvvel...”²

Móricz Zsigmond ugyanúgy vélekedik:

„Az egyéniség bármivel van telítve: az irodalom szempontjából mindegy. Nemzeti irodalom pedig: az összes magyar nyelven írók műveinek egyetemessége...”³

Schöpfung Aladár mintegy a rossz értelemben vett »nacionalizmus« bélyegét sűti rá irodalomtörténetírásunkra is;

„Irodalomtörténetírásunk mind jobban begubózódik a magyar glóbusba, mintha a magyar irodalom teljesen magában, az európai irodalmi mozgalmaktól függetlenül élt és fejlődött volna...”⁴

¹ *Nyugat* 1910. 15. sz. — Laczkó Géza e cikke két fiatal tanár párbeszédéeként van megírva. A szerző a humoros álláspont fölényét érezteti mindegyikkel szemben, de azért a kozmopolita Szaákh álarca alatt voltaképen maga a szerző rejtőzik.

² *Nyugat* 1918. 20. sz. — Az 1919-iki politikai események azonban a nacionalista álláspont felé való közeledésre bírták Dóczy Jenőt.

³ *Nyugat* 1921. 4. sz.

⁴ *Nyugat* 1910. 18. sz.

Szabó Dezső (akinek fegyelmezhetetlen egyéniségében a nacionalista német-gyűlölet is helyet kap) szintén hirdeti hogy,

„a nemzeti irodalmak mindinkább világirodalmi perspektívában fognak megjelenni . . . Az újabb irodalom minden európai népnél világirodalmi jellegű . . . Az új irodalomtörténet célja“ is a szellemi nagy áramlatok nemzetközi látókörű vizsgálata lesz.¹

Kétségtelen tehát, hogy Adyék a maguk módja szerint értelmezett nacionalizmus kárhoztatásában elvi alapon állottak s az is kétségtelen, hogy már ezzel kihívták maguk ellen sokak rosszalását. Voltak aztán olyanok, akik nem érzékenykedtek túlságosan Ady magyarságszidalmazó kifejezésesei miatt, tudván, hogy a politizáló lírai költőnek rendszerint végletes a szótára, — hanem magát azt a tényt tartották veszedelmesnek, hogy egy nyugatimádatban egyesült nem nagy számú intellektuel-csoport nem akar szóba állani másforma magyar nemzettel, csak olyannal, amelyik — hogy hogyan, az ő dolga — hirtelen a legmodernebb európai kultúra világnézetét, vagyis az említett — főkép budapesti — néhány ezer főnyi nyugatos csoport ideológiáját teszi magáévá. Irodalmi vonatkozásban így mutat rá erre a veszélyes türelmetlenségre Horváth János:

¹ *Nyugat* 1912. 15. sz.

„Elmaradtunk s mióta ezt észrevettük, folyvást sietünk; utánzandónak vélünk mindent, miben a nyugat előttünk járni látszik. Nem veszünk lélegzetet a haladás egyes, elért állomásain... Következése e sietésnek a műveltségbeli nagy aránytalanság egyesek s a nemzet egésze között... Ebből csak félműveltség, tanácstalanság és züllés következhet...“¹

Schöpflin Aladár nem fogadja el jogosultnak a Horváth János aggodalmát, illetőleg elhárítja az esetleges veszedelemért viselendő felelősséget az irodalomról.² De érdekes, hogy a Horváth János idézett megállapítását a magyar társadalom műveltség- és igényekbeli nagy aránytalanságairól és e helyzet rendkívül kockázatos voltáról — sokkal élesebb fogalmazásban — már több mint egy évtizeddel előbb, magában a *Nyugat*-ban kimondta egy radikális modernségű ember, Kéri Pál, éppen Ady Endre jellemzése kapcsán:

„Ady Endre az első jelentős poéta, aki elszakadt legbensőbb vágyaival a földtől és hűs erényeitől, aki a füstös és fényes, dús és nyomoros, a nagy kapitalista napsugarakon veszett táncban kavargó aranypor-atmoszférájú Kozmopoliszban járt költői kalandok után... Nálunk, a feneketlen nyomor és tudatlanság ingoványa, meg a terméketlen, agyagkemény uralkodóosztály között egy vékony kis húmuszréteg kerül el; talán néhány ezer

¹ *Aranytól Adyig* 7., 9. l.

² *Írók, könyvek, emlékek* (1925) 29. l. (Eredetileg: *Nyugat* 1921. 8. sz.)

lélek az egész, minden nyugati hájakkal fölösen megkent, élénk szellemi tulajdonságokkal betegesen dús, korán érő, lázasan izgága rétege a szellemi munkásoknak. Rettegetes kultúrénység, annak anyagi és szellemi téren való kielégítésének mohó vágya uralkodik benne és minthogy az ország egyéb rétegeitől nagy szakadékok választják el, önmagát emészti lázas, balkáni módra túlkulturált életében. Ez a réteg, amelynek kvalitásai szélesebb körre egyenletesen elosztva, egy haladott ország áldása lehetne, nálunk nem a gyarapodást szolgálja, hanem a feloszlást... Ez a réteg fermentum, amely szakadatlan forradalmat szolgál... Az Európát járó balkáni raszta dalait ő (Ady) adta a világnak".¹

Magát Adyt is rajta lehet kapni a most emlegetett egészségtelen helyzet miatti aggódáson, hogy ne mondjuk: pillanatnyi lelkiismeret-furdaláson:

"... Mi néhány százan, az ifjúsági mesék Jelky Andrásai, mi világiártak, szeretnénk egy országból azt csinálni, ami lehetetlen egyre-kettköre... Mi, néhány százan csak zavarólag hatunk abba a nagy műveletbe, mely először is terjedelmes alapját dolgozza a mi csak leendő életjogunknak..."²

Mindezek az adatok arra a meggyőződésre bírják a mai szemlélőt, hogy Ady politikai vi-

¹ *Nyugat* 1909. 10—11. sz. (*Ady-Múzeum* II. 33—34.)

² *Nyugat* 1911. 20. sz. — V. ö. Laczkó Géza: „A nomád magyar nemzet új szellemi legelőkre hajtottá nyáját s a régiekre nehezen emlékszik vissza. Erősebb benne az új vidékkel szomszédos határok megismerésére ösztökélő vágy, mint a régi hazára való visszaemlékezés. A haza alapja pedig az emlékezés..." *Nyugat* 1913. 18. sz.

selkedésének megítélésében nem szabad lesiklanunk az elvi szempontok magaslatáról, hanem a magunkétól nagyon eltérő álláspontnál is figyelembe kell vennünk a magyarázó okokat, melyek akkor is lehetnek jóhiszeműek, ha szerintünk teljesen tévesek is. A gyakorlati politikában nem lehet tudományos kétségtelenségű igazságokra eljutni, mert nincs mód az ellenpróbákra a soha meg nem ismételhető történelmi események közepette; ezért a politikai pártok legfeljebb legyőzni tudják egymást, nem meggyőzni. Az Ady-féle lírai egyéniségeknek politizálás alkalmával különben is könnyen vérbeborul a szemük, — s ez a szubjektív ok sokkal inkább menti Ady botrányos kifakadásait nemzete ellen, mint a Földessy Gyula Széchenyi-idézetei,¹ mert elvégre nagy különbség az, hogy valaki a titkos naplójába ír-e keserű megjegyzéseket nemzetéről, vagy pedig nyilvánosan inzultálja velük a nemzetet.

Véleményünk szerint Ady politikáját a legélesebben kárhoztathatjuk anélkül, hogy az ő »hazafiságának« jóhiszemű voltában kételkednünk kellene. Benedek Marcell ebben a kérdésben megint agyonvédelmezi Adyt, hangoztatva, hogy a »magyar ugart« ostromozó Adyversek megítélésében

¹ *Ady-Könyv* 82—83. l.

„kénytelenek vagyunk túlemelkedni jó és rossz, hazafiasság és hazafiatlanság kategóriáin . . .”¹

A Tisza István elleni gyűlölet magyarázatában is — sajátságos — a konzervatívabb irányú Ady=méltatások egyike=másika jobban tudja értékelni az elvi okot, mint pl. a politikailag is Adyval egyforma gondolkozású Benedek Marcell. A legújabb Ady=monografia, Nagy Sándornak filológiai lelkiismeretességgel készült és igazán tárgyilagos hangú munkája ennyit mond:

„Tisza gyűlöletére volt némi személyes oka is, mint életrajzából olvassuk, de ez annyira nem volt fontos, hogy később házassága akadályainak elhárítása ügyében levéllel kereste fel; gyűlölete elvi okokon alapult....”²

Mennyivel megbecsülőbb ítélet ez Adyról, mint a Benedek Marcellé:

„Ady Tisza Istvánhoz fordult állami ösztöndíjért. Tisza ridegen elutasította. Nyugodtan állíthatjuk, hogy ennek a személyes sértődésnek minden politikai ellentétnél nagyobb része volt abban a dühös acsarkodásban, amellyel Ady versei a válogatott, sértő jelzők egész halmozát zúdítják Tiszára . . .”

Szintén épen nem konzervatív gondolkozású ember, hanem maga az Ady=mecénás: Hatvany Lajos az, aki Ady forradalmári világ-

² *Ady-breviárium* II. 255.

³ *Ady Endre költészete* (1927) 70. 1.

¹ *Ady-breviárium* I. 82.

nézetének a gyökerét nem holmi nemzettörténelmi (kurucos) atavizmus talajában keresi, hanem egészen másutt. Ennyire maliciózus, vagy ennyire cinikus jellemzést ritkán írtak Ádyról még a legmerekvebb konzervatívizmusú táborban is:

„A forradalom ott lappang minden szerelmes hímnek érzésében, akinek nősténye ‚nagyszomjú‘, mindenre váró, bíborra termett, s aki a csókolva is vádló asszonynak folytonos életkövetelését ki nem elégítheti... A forradalom az asszonyruhák fodrában libeg...“ „Ády szociálizmusa és talán minden szociálizmus nem egyéb, mint visszájára fordított kapitalizmus. A világ aranyért kapható minden gyönyörének, örömének követelése. Ády nem vet bombát a Rotschild-palotára. Ő benn akar ülni a Rotschild-palotában. Egyre megy. A két érzés egy közös érzésből fakad. Forradalom mind a kettő“.¹

(Az olvasó kezdi megérteni azt az undort, amely a *Duk-duk-affaire* c. cikket íratta meg valaha Ádyyal.)

Hogy aztán Ády politikai verseinek általunk feltételezett érzelmi jóhiszeműsége (ami fanatikus elvakultságot is jelenthet) megtudja-e menteni e verseket esztétikai fogyatkozásoktól is: ez már más kérdés, mely most nem tartozik ide. Azt azonban említsük meg, hogy eleinte a szociáldemokrata párt véleménye is megoszlott a feléje közeledő Ády költészetének

¹ *Ády világa*. Szerelem könyve 120. l.

jellegére és pártpolitikai hasznára vonatkozólag.¹ Szinte csodálkozunk: a gőgös érzékenyséű Ady hogyan tűrhette a *Népszava* c. proletárújság több cikkírója részéről megnyilvánult bírálókat, kifogásoló, sőt el- és kiutasító hangú felszólalásokat, — hiszen a sokkal passzívabb, hallgatógabb Babits Mihály kénytelen volt hevesen összetűzni Népszaváékkal.²

¹ Lásd ennek a kérdésnek az irodalmát: *Ady-Mízeum* I. 103—110.

² Lásd: *Nyugat* 1912. 12. sz.

VI.

Az Ady szerelmi költészete körül kezdetől fogva hangosan morajló vita jóformán el sem tudott még jutni tulajdonképeni feladatához: az esztétikai érték megméréséhez. Ennek a fontos és sürgős kritikai feladatnak útjában áll egy kényes és szintén fontos ú. n. „határkérdés”: az erkölcsi szempont beavatkozhatik-e, s ha igen, milyen mértékig avatkozhatik be a művészi érték megmérésébe? Mi határozza meg a művészeti alkotás értékét? az-e csupán, hogy *hogyan* tudja kifejezni a mondanivalóját, vagy az is, hogy *mit* választ kifejezendő témául.

Ignótus kereken tagadja az erkölcsi szempontnak a költői értékelésbe való beavatkozási jogát és így rá nézve a kényes probléma pillanat alatt megoldódik, a „határkérdés” megszűnik: „Hogy a költő a szeretőjét szereti-e vagy a felesé-

gét, hogy magasztalója-e fajának vagy gyalázója: ez semmit sem jelent mellette vagy ellene mint művész mellett, vagy ellen . . .¹

Sokszor fejére olvasták már Ignotusnak azt a túlzó paradox mondását, mely az erkölcsi szempont iránti közönyösséget így fejezi ki:

„A művésznak (költőnek) minden szabad, amit meg tud csinálni s a művészetben (költészetben) ,lehet szépen disznózkodni‘ is . . .²

Van másik véglet is. Ez meg azt mondja, hogy csak olyan művészi alkotás lehet szép, amelyiknek témája és feldolgozásmódja megnyeri a jóváhagyást az erkölcsi (sőt vallás-erkölcsi) szempont *felettes fóruma* előtt. Zoltvány Irén (*Erótika és irodalom*), Bartha József (*Két nemzedék magyar irodalma*) és mások ezt az elvet vallják s bizony kevés örömük telik a legújabb idők költői termékeinek túlnyomó részében; ma már alig születik olyan irodalmi alkotás, amely teljesen kielégíthetné ezt a valláserkölcsi cenzurájú álláspontot.

Ha könnyű volna ezt a két szélsőséges elvet egymással kibékíteni, bizonyára már régen megvolna a béke. De ellenkezőképen áll a dolog: valószínűleg sohasem készül el a mindenkit kielégítő formula, mert más-más ember

¹ Idézve Dóczy Jenő Ignotus-méltatásában: *Nyugat* 1924. 23. sz.

² Idézi Bartha József: *id. m.* 98. l.

más=másképen dönt akár abban a kérdésben, hogy erkölcstelen *szándék* vezette-e a költőt, vagy sem, témája kiválasztása és feldolgozásának módja terén, akár abban a kérdésben, hogy a feldolgozott téma erkölcstelen *hatást* gyakorol-e, vagy sem, az olvasóra.

Bennünket ez utóbbi kérdésnek egy speciális változata érdekel ez alkalommal, az t. i., hogy az *ifjúság* érdeke, testi-lelki egészsége megkívánja-e, vagy sem, hogy a szemlélete alá kerülő művészi (költői) alkotások összhangban legyenek a pedagógiailag folyton hangoztatott és követendő példakul ajánlott *erkölcsi* eszményekkel? Ez a kérdés is nehézséget rejt magában, mert aki kíváncsi tartja is a pedagógiai szempont érvényesülését, egyúttal azt is tudja, hogy a pedagógusoktól megrendelt „művészi” alkotások rendszerint nem sokat érnek, a művészek pedig az alkotás hevében nem igen szoktak tekintettel lenni az ifjúság erkölcsi épülésének az érdekeire.

Az egész Ady-kérdésnek csakugyan itt van a nyugvópontra legbajosabban juttatható vitapontja. Még a »hazafiatlanság« és »vallásatlanság« erkölcsi fogyatkozásainál is rikítóbbnak és veszedelmesebbnek mondják sokan Ady *szerelemi* költészetének erótikus jellegét. Az erótika t. i. a szakértő szem számára művészi

élvezet forrása lehet, de a testi-lelki forrongás időszakát élő ifjúságra ugyanakkor erkölcsrontó hatást tehet.

Mikor az Ády nagyságát hirdető, komoly és higgadt hangú kritikus, Schöpflin Aladár így jellemzi Ádyt:

„Olyan, mint a természet, amely leplezgetés nélkül mutatja meg magát, nem törődik azzal a hatással, amit a szemlélőre tesz . . . Nem sokat tartott a nőkről, (de) szívesen felhasználta őket gyönyörűségére . . . Ha érzé-
kisége felzaklatódott, akkor nem ismert korlátot és ellen-
állást sem . . .”¹

akkor az ifjúság helyzetének kivételes meg-
ítélését követelő szempont méltán kezdi nyug-
talanítani a pedagógusokat.

Hogy Ády szerelmi költészete pedagógiai
értelemben épen nem mintaszerű olvasmány,
arról legelső sorban maga Ády volt meggyő-
ződve; ő már a *Még egyszer* című nagyváradi
verseskötet megjelenése előtt három évvel (1900)
így nyilatkozik kiadandó költeményeiről:

„ . . . Ha olvasói lesznek: bizonyosan nem a felső
leányiskola növendékei . . .”²

Megismétli ezt a nyilatkozatát másfél évtized
mulva is:

Életem „nyitott könyv, csak épen tán nem fiatal

¹ Írók, könyvek, emlékek 51., 57. l.

² *Ády-Múzeum* I. 51.

leányok kezébe való, pláne mikor ezeket kezdi érdekelni legjobban . . .¹

Ki is emeli majdnem mindenik Ády=méltató, hogy Ády élete és (különösen szerelmi) költészete épen nem alkalmas arra, hogy belőlük az ifjúság a gyakorlati életben követendő mintaképet alkosson magának.

Hogy milyen szélsőségek állanak egymással szemben az Ády szerelmi költészetére vonatkozó eddigi irodalom terén, erre nézve mulatságos példákat lehetne összeállítani. De nincs elég terünk mindezek együvé gyűjtésére. Műtatóban megemlítjük az ifj. Zulawski Andor nehéz kérdést naiv=kurtán elintézni akaró erkölcsi szempontját:

„Magyar ember, amíg magyar menyecskét csókol, más asszonyra nem fog nézni. Magyar embernek csak egy asszonya van . . .²

Valamint azt az adomaszerű, de megtörtént esetet, hogy Ády verseinek a kiadója meginterpellálta a költőt: nem lehetne-e a gyűjteményből kihagyni *A lelkeddel hálni* című, túlságosan erotikus verset, — s Ády így felelt: »Ez a legfehérebb versem«.³

De ha csupán az Ády=párti kritikusok

¹ Nyugat 1914. 9. sz.

² Petőfi-Ády (1925) 79. l.

³ Lásd Földessy Gyula: *Ády-tanulmányok* 140, 1.

közt nézünk is széjjel, meglepődve vesszük észre a felfogások nagyfokú különbözőségét. Hogy annál jellemzőbb legyen a példa: két olyan munkát állítunk egymás mellé, amelyeknek mindegyikét szellemes és nagyképzettségű ember írta, mind a két szerző lelkes híve Adynak és mind a kettő egyenesen az ifjúság számára írta művét. Az egyik szerző Hatvany Lajos; műve az *Ady világa* c. tanulmány-sorozatnak Ady szerelmi költészetére vonatkozó része; e tanulmányait szemináriumi előadásoknak kívánja tekintetni, kifejezetten és közvetlenül a magyar diákokhoz beszél benne. A másik szerző Makkai Sándor, az erdélyrészi reformátusok püspöke, aki *Magyar fa sorsa* (A vádlott Ady költészete) c. munkáját egy vallásos jellegű diák-szövetség felkérése következtében írta meg.

A két szerzőre nézve »Ady világa« két külön világ. Makkai szerint Ady szakított a hagyományos szerelmi költészet érzés- és kifejezőmódjával; annyira újszerű, hogy voltaképpen *»Adynak nincs is szerelmi költészete«* (48. l. Olyanféle paradoxon ez, mint Ignótus fentebb idézett tételei: »fordítás voltaképpen nincs is«, »nincs szubjektívebb az objektivitásnál« stb.) Makkai azt mondja: Ady az elébe akadó nőket csak alkalmakul használta fel arra,

hogy az önmaga iránti ösztönös szerelmet kiélhesse, a konkrét női ideálokba ő a sajátmaga egyéniségét vetítette ki, Ady szerelmi költészetének valóéletbeli motívumai nem egyebek, „csak tükrei és transzparencsei Ady Endrének”. „Ady szerelme és szerelmi költészete . . . személytelen”. „Élete és költészete közt azt az összefüggést, amit külső események és élmények teremtenek meg, nem lehet megtalálni . . .” (49., 69. l.)

No bezzeg *van* Hatvany szerint Adynak szerelmi költészete, bezzeg nem »személytelen« ez és bezzeg megtalálja Hatvany az összefüggést Ady szerelmi költészete és reális élményei között! . . . Makkai egyetlenegy női nevet nem említene Ady szerelmi költészetének magyarázása közben, — Hatvany pedig elénk te-
regeti a *háromesztendő*s Adytól meglesett leánykán kezdve a hosszú névsort: ez az első leánygyermek: Julcsa, másik emlékezés szerint Róza; azután következik az elemi iskolás vöröshajú zsidó lány: Gizella, majd a közös-udvari lakótárs: egy színészeány, akiért Adynak »csurgott a nyála«; érzékies ábrándjainak első megvalósulását és nyomában az első megundorodást egy »nagyfőgyű szerb leány«-nál élte át, azután következik ideálnak egy zilahi úrileány, majd egy debreceni színésznő, hamarosan utána Rienzi Mariska, — és, ime, még Lédáig sem jutottunk el . . .

Makkai szerint Ády mindnyájunktól különbözõ végzetes lény az õ másban is magát imádó határtalan önzésével, — Hatvany szerint Ády éppen ezért hansonlít mindnyájunkhoz:

„A nõ, Ády felfogásában, *s minden valamire való férfiében*, nem egyéb, mint a férfi kivetült én-je . . .”¹
„Az asszony tehát csakis a férfiúval való vonatkozásban él, Ády *s talán minden igaz férfi számára* . . .” Mi sem természetesebb, mint hogy az énekes számára az asszony kivetült férfi-én, nem egyéb. Az ó-testamentom Ádámja, ki oldalbordájából teremti meg Évát, ugyanazt a férfi ös-érzést példázza, mint Ády Endre szerelmes, én-es én-eké”²
Makkai tehát csupa diszkréció, csupa fehérség, a csúfolódó „tanító úr”-analógia (48. lap) ellenére is csupa — pedagógiai tapintat. Hatvany maga a megtestesült indiskréció, mely a szerelem fiziológiai titkai után leskelõdik.

A két író egyénisége és módszere közötti összeférhetetlenséget hadd mutassa meg egy példa. Makkai, Ády szerelmének abnormis mi-voltát megengedve, siet áttérni annak hangoztatására, hogy Ády költészetének

„lényeges részét képezik azok a versek is, melyekben a jóság és tisztaság örök emberi vágya . . . szó-lal meg”

és idézi a *Fehér lyány virág-kezéi* c. költeményt. — Hatvany szintén magyarázza ezt a verset, még pedig eképen:

¹ *Nyugat* 1925. 8—9. sz.

² *Ády-világa*. Szerelem könyve 102. l.

„Ady tudvalevőleg sokat járt pártfogó atyai barátjához, Kabos Edéhez. E baráti házban nőtt föl Kabos Ilonka, akkor szőke, ifjú szépség, félgyerek még, ma nagynevű zongoraművész nő.

Az érett formákon jóllakott, őszi Lédától már-már elszakadt Adynak mégis csak főleg az kell, amit eddig az élet megtagadott: koratavaszi leányság, melynek fanyar-édes, vérpezsegtető, serdülő bája megejtí. Ha a jó barát és író társ gondolatban is megilleshetetlen tisztaságú gyermekleánya pusztá száanalomból a szegény dúlt poéta-főt simogatja, Ady még a fehér lány virág-kezeinek érintését is morbidezzás, búbanatos kéjrezdülésben érzi . . . Bácsikáknak tilos ilyen kábulatot érezniök s ha pedig ilyet éreznek, a baráti ház küszöbét átlépniök tilos. Ady érti ezt. A verset maga ellen fordítja. Ádáz protestálásba tör ki, s a kámzsás zarándok vezeklő hangján így kiált:

„Óh nyomorult évek és árnyak.
Most hulltak e kezek fejemre,
Kicsi, fehér, hónapos rózsák,
Forró-hidegen dideregve.“

(Még a szabadkozásban is benn liheg a megkísértés.)

. . . A végstrófa . . . inkább pointe, mint őszinte igazság. Mert akit az élet gondja kerget, annak jólesik a gyermeteg vigasztalás. Adyt nem is az életgond hajtja, hanem az érzékek korbácsa ösztönzi. A fürtök alatt régi kedve ficáncol, kígyózó érzékek és idegszálak rejlenek (titkos, belül hordott Gorgofő), mint Ady avaron-nászos szerelmes héjjáinak felborzolt tollazata.¹

Íme, ugyanaz a költemény, melyben Mak-

¹ Ezt a vers-kommentárt, mint Hatvany *Ady-világa* c. sorozatának egyik részletét, lásd: *Ady-Múzeum* II. 167–168. l.

kai szerint a jóság és tisztaság örök emberi vágya szólal meg, Hatvany szerint egy érzékek korbácsától ösztönzött, öregedő férfi szenilis gerjedelmének patológikus érdekű bizonyossága!

Makkai ezzel a nyilatkozattal fejezi be könyvét:

„Lehet, hogy nevelői oldalról az a vád fog érni, hogy túlságosan bírom az ifjúság megértő és ítélő képességében . . .”

Dehogy éri ez a vád! Mi az ő bizalma ahhoz a bizalomhoz képest, amellyel Hatvany szemináriuma használja fel Ady szerelmi költészetét arra, hogy az érettebb ifjúságot *nemi felvilágosításban* részesítse?!

VII.

Hogy a »Pénz« imádása terén Ady mennyire korának gyermeke, azt legérdekesebben Alszeghy Zsolt magyarázza meg.¹ Ez anyagias, önző életfelfogásnak korszerű voltát bizonyítja a rokongondolkozású kortársak hozsánnája:

Kéri Pál: „ . . . Feltétlen vágyakozása a nagyvilág ismert örömei után termelte legérdekesebb, leginkább egyedülvaló, legértékesebb dalait. Búgó szerelmi vallo-másai, kétségbeesett átkozódásai a pénzhez tán az egész világirodalomban páratlanok . . . ”²

Ady világnézetének ez a vonása annyira nyilvánvaló, hogy csak épen rá akartunk mutatni. Azt hinné az ember, hogy ebben a kérdésben már nem lehet eltérés az Ady-ismerők véleménye közt még a részletek szempontjából sem, — de bizony azt látjuk, hogy Ady házard pénzszomjára, a nagyvárosi élethez való

¹ *Magyar lírikusok* 78—82. l.

² *Nyugat* 1909. 10—11. sz.

viszonyára stb. a legilletékesebbek nézetei is nem egyszer ellentétbe kerülnek egymással. Idevonatkozó példa:

Alszeghy Zsolt: „A nagyváros, a halálnak és életkultúrájának ez a modern tanyája, örök láncsal bilincselte le a lelkét . . .” A nagyváros „eltépte — mielőtt önmagaráébredt volna — minden gyökérszálát, ami a falu humusához . . . kötötte . . .” „Még pihenő elrejtőzésre sem tud az ősi házba elvonulni . . .”¹

Schöppflin Aladár: „Sokat tartózkodott otthon Szilágyban; Budapestre inkább csak följárt, nem érezte itt soha odahaza magát. Nem szerette Budapestet . . . Lényének legsalsó, alapvető rétege vidéki volt . . . idegennek érezte lelkétől a várost és embereit . . .”²

Ime egy másik vélemény-pár, Ady két legbizalmasabb, legközelibb ismerőjének nézete:

Révész Béla: „Azt hinné az ember, hogy Ady szerencse-játszó természet is volt. Szó sincs róla . . . Soha nem kártyázott, semmiféle hazard pénzforogtatást nem próbálgatott . . .”³

Ady Lajos: Révész Béla szerint „a szerencse-játék nem érdekelte Bandit. Hallatlanul téves megállapítás! . . .” Több ízben „játszott” Monte-Carloban.⁴

(Ady Endre *Portus Herculis Monoeci* c. »valomása« csakugyan beszédes tanuskodás Ady Lajos álláspontja mellett.)

¹ Id. m. 104., 93. l.

² *Írók, könyvek, emlékek* 61. l.

³ *Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről* 77. l.

⁴ *Ady Endre* 100. l. jegyz.

VIII.

A vallásos hitnek és a valláserkölcsei ér-
zületnek a hiányát már 1909-ben Ady legfőbb
hibájaként emelte ki és róttá meg a Katholikus
Szemle :

„Mint a kritikának s a közönségnek legnagyobb
része, a *Budapesti Szemle* bírálója sem ítéli meg helyesen
Adyt s *A Holnap* poétáit. Adyban s követői jórésztében
nem azt látják a legnagyobb hibának, ami az ő irányuk-
nak eredendő bűne, hogy tudniillik elrugták lábuk alól
a keresztény morált . . .”¹

Minthogy Ady a református egyház tagja
volt, sőt mindenkor büszkén vallotta is magát
kálvinistának: ezért a vallásos hit és erkölcs
szempontjával kapcsolatban csakhamar hangos
viták forrása és témája lett Adynak felekeze-
téhez való viszonya. Az Ady-kérdés tragikus
ellentétei itt is kezdettől fogva megvannak és

¹ Lásd: *Ady-Múzeum* I. 100.

bántó látványként demoralizálják a közvéleményt.

A *Protestáns Szemlében* (1916. 4. sz.) Alef jelzéssel (a köztudat szerint = Ravasz László) jelent meg egy cikk *Az Ady Endre kálvinistasága* címen. Kevéssel előbb Ady sértett büszkeséggel vetette volt a hitsorsosai szemére:

„A protestánsoknak érezniök kellett volna, hogy az én megjelenésemmel a protestáns s a protestántizmus jelenik meg . . .”¹ —

most aztán a magyar protestántizmus reprezentatív folyóirata a gúny éles fegyverévé vette boncolás alá Ady kálvinizmusát s állapította meg róla, hogy mennyire távol van az igazi kálvinizmustól.² Viszont az Országos Református Lelkészegyesület hivatalos közlönye: a *Lelkészegyesület* Ady mellett foglalt állást:

„Ebben a vitában rokonszenvünk határozottan Ady felé hajlik, aki büszkén hivatkozik az igazi liberális muson alapuló kálvinistaságra, amelyet mi — akik a szemforgató kegyességnek ellenségei vagyunk — nem tudunk úgy lekicsinyelni és kigúnyolni, mint azt a Prof. Szemle teszi . . . Egyébiránt — engedje meg a Prof. Szemle — az általa használt harci eszközök: irónia és gúny, a mi ízlésünket nem tudják kielégíteni.”³

¹ *Nyugat* 1916. 6. sz.

² Lásd: *Ady-Múzeum* II. 66.

³ *Lelkészegyesület* 1916. 20. sz. (Lásd: Révész Béla: *Ady Endre tragédiája* II. 16.)

Ez az egymást dezavualó, tekintélyrontó, sajnálatos eset nemrégén megismétlődött református egyházunk hivatalos vezető személyiségei között. 1926-ban Ravasz László, a dunamelléki ref. egyházkerület püspöke egy ref. ifjúsági egyesület körében megbíráltta és a keresztyén erkölcsi világnézet szempontjából betegnek és veszedelmesnek minősítette Ády Endre költészetét. Kevésre rá Makkai Sándor, az erdélyi ref. egyházkerület püspöke ugyanannak az ifjúsági egyesületnek a számára és megbízásából könyvet írt Ády költészetéről, püspöktársa vádjai ellen védelmezve s alóluk felmentve Ádyt. A könyv hatása arra bírta az említett ifjúsági egyesület egyik előljáróját s a magyar református papi közvélemény egyik irányítóját, Sebestyén Jenőt, hogy tiltakozzék a Makkai álláspontja ellen.¹

Ime a szomorúan tipikus képe egy magyarországi szelleméleti problémának! A Sebestyén Jenő cikkének egyik mondata már azt is jelzi, hogy az Ády-kérdés vallási oldala nemcsak felekezeten belüli torzsalkodásra vezetett, hanem felekezetközi egyenetlenségekre is vezethet;

„Lassanként az a szomorú helyzet áll elő, hogy ellenségeink Ády Endre tipikusan antikálvinista elveit

¹ *Kálvinista Szemle* 1927. 25–26. sz.

és életét mesterségesen és céltudatosan úgy fogják feltüntetni, mint a kálvinista világnézet gyümölcset és eredményét¹; nekünk azonban ez ellen szakadatlanul tiltakoznunk kell . . .”

Ez a vallási vita annál kietlenebb hatású ránk nézve, mert az Ady-kérdés első sorban mégis csak irodalmi ügy, tehát ha teljesen egyhangú volna is a theológusok véleménye Adyról vallási szempontból: ezzel még mindig nem volna egyáltalában tisztázva az a probléma, hogy Ady Endre mint vallásos *költő* mennyit ér. A vitatkozás — eddig legalább — nem igen törődik Ady vallásos költeményeinek esztétikai irányú vizsgálatával; csupán annyiban nyer ilyen vonatkozásban is érdeket a vita, mert a tárgyul szolgáló érzelem őszintesége vagy hazug volta kihat a lírai költemény művészi sikerültségére is.

¹ Már Alszegehy Zsolt is a protestántizmust teszi elsősorban felelőssé Ady világnézetének erkölcsi fogyatékoságáért. Alszegehy szerint Ady később került ugyan „a *Vérité* (-a pozitív keresztyénség ellen dolgozó Zola Emil regénye) hatása alá, de lelkét a liberális protestántizmus azzal már régen harmóniába hozta . . .” „A liberális protestántizmus úgysem engedte kegyeletessé formálódni a lelkét, itt (-a nagyvárosban) azután minden kegyelet kiholt belőle . . .” *Magyar lírikusok* 85., 95. l. — V. ö. Horváth Cyrill: „... Lehet, hogy épen vallási fejtegetések terelték figyelmét az úgynevezett szabadgondolkodásra, melynek hajhászása csakhamar végletekbe ragadta. A modern protestáns theológusok között nem ritkaság a 'szabadgondolkodó', a 'szabadgondolkodás'-nak viszont logikai folyománya a hitetlenség . . .” *Bndapesti Hírlap* 1927. nov. 27.

Itt is, mint a szerelmi tárgyú *Ády-vers*seknél, Makkai és Hatvany kerülnek érdekesen szembe egymással; kritikai irodalmunkban nincs is más, aki ilyen részletes méltatást juttatott volna *Ády* vallásos költészetének, mint ők ketten, (különösen Hatvany). Mind a ketten nagy értéket látnak *Ády* vallásos költészetében, de ellentétes értelmű jellemzést adnak róla. Makkai szerint *Ády* „az egyetlen magyar vallásos költő”, mert az Isten kegyelméért való *bűntudatos*, vergődő esengés senkiben másban nem nyilvánkozik meg, csak a XVI—XVII. század irodalmában, de ez „*kollektív bűntudat és bűnbánat*”, az *egyéni* líra terén ebből a szempontból *Ády* egyedül áll.

Viszont Hatvany Lajos 140 nagy 8-rétű nyomtatott lapra terjedő munkájának¹ úgy-szólván mindenik lapja azt bizonyítgatja, hogy *Ády* vallásos jellegű kedélyhullámozása nem egyéb, mint a korabeli magyar nemzedék *kollektív* lelkeségének a megtestesülése (persze egy olyan nagy költői tehetség tükrében, amilyen a XVI—XVII. századi magyarság idejében nem akadt). *Ády* egész vallási világnézetének a lényege Hatvany szerint ebben az *Ády-vers*sorban van összesűrítve:

¹ *Ády világa*. Isten könyve: I. Találkozás Istennel. II. Viadal Istennel.

„Néhányszor már-már szinte hittem . . .” (Sötét vizek partján.)

— Mi, a jelenkor emberei, — mondja — Hatvany — mindnyájan ilyen „néhányszor már-már szinte”-hitű emberek vagyunk: szomjazzuk a földi élet örömeit, pogánykodunk, bűnbe esünk, szenvedünk, megijedünk, sírunk és imádkozunk . . . s aztán megint jön a hetyke lázadozás, bűnbeesés stb.

„A mai ember áhítata mindig a kétely mesgyéjén halad”. „Annyi Istenünk van, ahány hangulatunk, gondolatunk, szeszélyünk. Ahány jelenség a világon. Ahány szín, ahány hang. Lelkünk orgonájának mindenik sípja külön-külön Isten felé zeng. Aki korlátlan és félelem nélküli önzésben leli fel Istenét, az nem csupán emberi felmagasztosulásaiban, hanem emberi lealacsonyulásaiban is Istenre talál . . .” — akárcsak Ady, mondja Hatvany. „Az ember, ha egész ember, néha bölcselkedik, néha imádkozik, néha vidám, néha bús, néha vacog a foga, néha ökölbe szorult kézzel fenyegeti meg a mennyboltot...” „Ady eseténél mi sem egyszerűbb. Az én esetem. A tied. Az övé. A mienk. A tietek. Mindannyiunké. Van úgy, hogy aki tegnap alázatban, kalaplevéve, térdig kopott lábbal kúszott az Úr színe elé, ma megint fejére csapva kalapját, hetyke kihívással járul az Úrhoz, kit vígasztalan Istennek káromol. Azazhogy nem is káromolja annak . . .”

ilyen épületes reflexiókban hirdeti Hatvany Lajos a maga és egész kora szolidaritását Ady „vallási” világnézetével.

Íme, a szkeptikus, sőt cinikus zsidó mág-

nás Ady-kommentárja hátborzongatóan messze elkanyarodott a kálvinista püspökétől. De a paradox tételek végletes kihegyezésében meglepően közel tudnak jutni egymáshoz. Mit is mondott Makkai az Ady szerelmi költészete-ről?

„Adynak nincs is szerelmi költészete . . .” (48. l.)

Hát Hatvany mit állapít meg?

„Adynak voltaképen sohasem is volt istenes költészete . . .” (82. l.)

(«Voltaképen» mije volt hát szegény Adynak?)

Egyébként az efféle dialektikai sulyok-elvetések nem ronthatják le se a Makkai. se a Hatvany fejtegetéseiben azt, ami bennük komoly érték. A kritika feladata marad, kimutatni. mennyi az igaz e két egymástól oly nagyon eltérő felfogású és hangnemű Ady-kommentárban. Tény, hogy a *nagytehetségű* magyar lírikusok közt csak Balassának és Adynak van nagyobb mennyiségű olyan költeménye. melyek az Istent kereső, vele viaskodó, benne meg-megnyugvó érzelmekből születtek meg. De szintén nagy igazság rejlik a Hatvany-féle munkának abban a mondhatni, legtermékenyebb gondolatában, hogy Ady vallásos költészete is — mint egész költészete — karkép és karkép egyszerre: egy fél-hitű, szerencsétlen történelmi korszak kollektív lelkiületének tükre.

IX.

Kezdettről fogva állandó vita tárgya Ady költészetével kapcsolatban a *dekadencia* kérdése. Mit jelent a «dekadencia» szó, és Ady *dekadens* költő-e vagy sem?

A *dekadencia* szó eredetileg annak a «századvégi» költészetnek a jelölésére szolgált, amely a francia líra terén lépett fel körülbelül félévszázaddal ezelőtt. Ez a költészet mintegy visszahatás volt az addigi irodalmi divat ellen. A francia líra az ú. n. *parnassien*-költők kezén, az ő szubjektivitást kizáró, «személytelenség»-et követelő elméletüknek megfelelően, kezdett mindinkább szürkévé, nagyon is józan tudatosságúvá merevedni s a költészet célja lassanként a formai szabatoság, az aprólékosságig menő művészi finomkodás kultuszában merült el. A visszahatásként jelentkező új líra művelői (Baudelaire, Verlaine,

Mallarmé stb.) igyekeztek a költészetet visszajuttatni ahhoz az ősi módszerhez, amely a primitív ember lelkének mozgalmait nem logikai tudatosítás után, nem fogalmi tisztázottságukban tette kifejezendő vers-tartalomká, hanem mintegy a maguk ösztönszerű, tudattól alig ellenőrzött nyersségükben és közvetlenségükben. Ez a módszer tehát nem elvonttá préselt fogalmakkal dolgozik, hanem jobbadán az érzékszerveink útján lelkünkre ható ingerekkel, friss szemléleti képekkel és hangbenyomásokkal . . . De minthogy Baudelaire és társai ezt a „tudatnélküli“, „ösztönös“ közlés-módot tudatosan, programmszerűleg, irodalmi visszahatásként alkalmazták költészetükben, s érzékszerveiknek, idegrendszerüknek túlfinomultsága, sőt (alkohol-, hasis-, ópium-élvezés miatti) beteges ingerlékenysége már nem a primitív ember egészséges ösztön-uralmára emlékeztet, hanem ennek éppen az ellentéte: — ezért kapta ez a művészeti irány a *décadence* nevet, mely „hanyatlás“-t, azaz túlfejlettségi, tehát betegségi tünetet jelent. Ezt a betegséget, mint a túlfinomodott kultúra velejáróját, sokan nemcsak nem bánják és nem szégyenlik, hanem büszkélkednek vele.

Horváth János könyve (1910) volt az első, mely tudományos komolysággal mutatott rá

Ady költői fellépésének és költészete lényegének a francia dekadens lírikusokéval való analóg vonásaira. Azóta sok szó esett arról a kérdésről: dekadens-e igazán Ady, s minő viszony van az ő egyénisége és a francia dekadens költőké között? A vélemények erre a kérdésre vonatkozólag is igen különbözők, nem egyszer egészen ellentétesek. A vélemények ellentétessége vagy legalább különbözősége főképen három irányban hegyeződött ki: 1) Ady dekadens volt — nem volt dekadens; 2) eleinte dekadens volt, később nem — mindvégig az volt; — 3) dekadens volt, mert francia mintaképei tették olyanná — dekadens volt, de a dekadenciát nem lehet mástól eltanulni, ha akarná is az ember.

Íme néhány idézet-alakban bemutatott példa:

1. Vincze Sándor (1909): „Ady a degenerált burzsoázia költője . . .”¹

Horváth János (1910): Adyban is „bizarr keverékben testvéresül keleti vadság és nyugati kéjencség, primitív gyermekdedség s művészi raffináltság egymással . . . Van benne egy ősember meg egy legmodernebb párizsi...”²

Ravasz László (1924): „Terjed az Ady-kultusz — ez pedig azt jelenti, hogy áthoztuk a dekadenciát a nagy

¹ *Népszava* 1909. febr. 11. (*Ady-Múzeum* I. 108)

² Idézve: *Ady-Múzeum* II. 43.

szakadékon" (t. i. a nemzeti szétdaraboltatás korszakzáró szomorú dátumán)¹.

Nagy Sándor (1927): Ady, mint költő, a „nyugati naturálista-szimbolista-dekadens irányok híve lett s lényegében az is maradt pályája végéig.”²

Babits Mihály (1920): Adyt roppant termékenysége, „ez a kifogyhatatlan, egészséges ömlés egymagában is megkülönbözteti a dekadens költőktől, akikkel bizonyos táborban össze szokták tévesztetni . . .”³

Hatvany Lajos (1924): „Ady művének egésze, egy-egy félreruccanás kivételével (*Én a halál rokona vagyok*) vérbő egészséget lehel . . . Ady ihlete mintegy az alkoholizmus és a vérhaj mérgezése ellen a beteg szervezetről kifejelett ellenméreg . . .”⁴

2) Babits Mihály (1920): „Aki önmagában az életet oly vallásos áhítattal érzi: az nem a ‚halál rokona‘ (mint ahogy egy fiatalkori versben írta, mikor még nem ismerte eléggé önmagát) . . .”⁵

Benedek Marcell (1924): Ady „a dekadencia korában érkezett, maga is tele az új század jellemző betegséggel: kigyógyult belőlük és meghozta az Erő korszakát . . .”⁶

V. ö. Nagy Sándor fentebb idézett soraival (... lényegileg az is maradt pályája végéig“, t. i. dekadens).

3) Angyal Dávid (1913): Legelső verseskönyvében „is jelentkezett már a halálköltészet s a dekadens érzés, de mégis ebben a kötetben Ady alapján véve a régi magyar költői hagyományokat folytatta formában és ér-

¹ *Tudom, kinek hittem* 1927. 103.

² *Ady Endre költészete* 15. l.

³ *Nyugat* 1920. 3–4. sz.

⁴ *Ady világa. Szerelem könyve* 44. l.

⁵ *Nyugat* 1920. 3–4. sz.

⁶ *Ady-breviárium* I. 170.

zésekben is . . . De a *Vér és aranyban* s még inkább a későbbi versekben Baudelaire, Verlaine s mások erősebb hatása alatt Ady lényegesen megváltozott . . . Mi nagyon erősen érezzük a minta követésének erős szándékát és kedvünket veszítjük . . . Ady nagyon mélyen lemerült az idegen dekadensek és romantikusok távába . . .¹

Loósz István (1914): „Ady a magyar költészetben úttörőnek tartja magát; ebben nem kis része van annak a hatásnak, melyet reá Párizs és a francia dekadens költészet gyakorolt . . . A francia dekadensek közül Baudelaire és Verlaine vonzza ellenállhatatlanul . . .²

Kéri Pál (1909): „Ady Endre beteg, nagyon beteg. De . . . Ady Endre betegsége főgyökeresen annak a társadalmi rétegnek a betegsége, amelyből kinőtt. Mindennek a betegségnek foglalatja, pézsmaterméke Ady Endre, aki méltán hívatkozik büszkén rá: ő ne volna magyar ?³

Schöpflin Aladár (1917.): „A dekadencia nem valami megtanulható dolog, hanem lelki állapot, amely vagy kifejlődik valakiben vagy nem, az illető akaratától nincs semmiféle függésben.“ „Ady dekadenciája nem egy a magyar életben nem létező, külföldről mesterségesen beplántált elemet foglal magyar versekbe, hanem megszólatatja a fiatal magyar lelkek egy részének egy olyan újonfejlődött elemét, amelyről csak hittük, hogy nincs, mert addig senki nem szólaltatta meg . . .⁴

A testi értelemben vett dekadenciát (vérbaj, alkoholizmus) is gyakran fordították vádként Ady ellen mint költő ellen egyes

¹ Lásd: *Ady. Múzeum* II. 58—59.

² *Ady Endre, lírája tükrében* (1914.) *Ady-Múz.* II. 63.

³ *Nyugat* 1909. 10—11. sz. (*Ady-Múz.* II.33.)

⁴ *Magyar Írók* 110 l.

kritikusok. Ady dacos „csak-azért-is” hangulatban a vérbajt a zseni alkotórészének mondja, az alkoholról is mint nélkülözhetetlen költői ihlet-forrásról beszél¹, egy könyvismertető cikkben a homosexualitás kérdésében kacérkodik a megértés és megbocsátás szempontjával.² Többé-kevésbé magukévá teszik az agyonkultúráltságtól beteges szervezet iránti tiszteletnek ezt az álláspontját a modern kritikusok. Laczkó Géza ilyen névsorral áll elő: a sadico-masochista Baudelaire, a részeges Poe, a fajtalan Wilde, az onanista Brunetto.³ Szász Zoltán a *Nyugat* legelső számában azt fejtegeti és illusztrálja, hogy

„az egyes költők, művészek és bölcsészek egyéniségének megvilágítására mennyire alkalmasak az elmebaj különböző fajtái”: Nietzsche és némileg Schopenhauer a dühöngő örvöltre emlékeztetnek, Mallarmé és egy csomó szimbolista és naturálista más versíró, némileg Maeterlinck is, a paralízis példái lehetnek, Sully-Prudhomme a melankolia nevű lelki kór betege.

Kuncz Aladár szerint

„Edgar Poetól és Baudelairetől kezdve nincs egyetlen igaz művelője az új lírának, ki ne életével fizetett volna dalaiért. Így volt Ady élete is előbb csók és ölelés, küzdelem a nagyvárossal . . .” stb.⁴

¹ Ady Endre: *Vallomások és tanulmányok* („A magyar Pimodán.”)

² *Nyugat* 1910. 15. sz.

³ *Nyugat* 1910. 17. sz.

⁴ *Nyugat* 1920. 3–4. sz.

Földessy Gyula :

Ady a tapasztalati életen túli világtitok fátylát is fel akarta lebbenteni. „Ez a törekvése élete szomorú és megbűnhődött 'immoralitásainak' dacos mentsége lehetett, mert emberként és magyarként mindenén át kellett vergődnie, hogy megérezhesse, megsejthesse, megismerhesse a tragikus- bűnös jelenség mögött rejtőzködő Valóságot . . .”¹

¹ *Ady-tanulmányok* 9. 1.

X.

Az Ady-kérdésnek első sorban és legfőképen irodalmi, azaz művészeti kérdésnek kellene lennie, mégis azt látjuk, hogy Adyban voltaképpen nem a „költő” lett a lehangosabb és legmakacsabb viták középpontja, hanem az „ember.” Ez a jelenség azonban könnyen megérthető. A költői művészet bírálatába való bocsátkozáshoz a velünk született kisebb-nagyobb fokú esztétikai fogékonyságon kívül még okvetetlenül szükségünk van több-kevesebb elméleti és gyakorlati képzettségre is, ha egyáltalán számot tartunk arra, hogy véleményünket meghallgassák. Az „ember” megítélésére azonban illetékesnek érzi magát úgyszólván mindenki, Adyval kapcsolatban pl. olyanok is, akik talán három-négy költeményt vagy ennyit sem olvastak tőle. Pedig Ady egyéniségében és működésében az utókort sokkal több joggal fogja érdekelni a költő, mint az ember. Ady emberi jelleme elválaszthatatlan ugyan

költői mivoltától, de ez az emberi jellem csak a háttér szerepét játssza, néha csupán azt a sötét hátteret képezi. amelyből az ellentét erejénél fogva a költői tehetség ragyogása annál meglepőbbben érvényesül. Hogy Adynak milyen lábon állott a hazafisága és vallásossága, miket tartott az élet főértékeinek: ezek a kérdések első rangú fontossággal bírnak az »ember«-nek a megítélésében, tehát a költőnek a kortársak nagy tömegére gyakorolt hatása is voltaképen ilyen ú. n. világnézeti forrásból táplálkozik. s amelyik költő — mint Ady is — prófétai szerepét is akar játszani: költészetének első sorban érzés- és gondolatvilágán, azaz *tartalmán* fordul meg a népszerűség vagy népszerűtlenség kérdése. De a költői érték kérdésének súlypontja nem azon van, hogy feddhetetlen erkölcsi jellemű ember volt-e a költő, vagy sem.

A dekadencia, mint a testi és lelki élet sajátos állapota, a világnézet kialakulására is jelentékeny befolyással van, — de nemcsak erre. A dekadencia fogalmának fentebbi meghatározásánál már láttuk, hogy az érzés- és gondolat-közlés *formáját* illetőleg is megtette a maga irányító hatását. Már pedig a művészet lényege a »forma«, az elmondani való tartalomnak »hogyan« való elmondása. A testi de-

kadencia tehát bizonyos mértékig csakugyan művészeti előnnyé válhatik abban a tekintetben, hogy elősegítheti a belső látásmód különleges működését. A látásmódnak azt a nemét, mely elvont fogalmak helyett szemléletes képekkel dolgozik: jelképes, szimbolikus látásmódnak, röviden *szimbolizmusnak* nevezzük. Ady költészetének is alapjellege és alapvető értéke, szépsége ez. Nem csoda, hogy az Ady-kérdés egész irodalmának egyik legemlegetetebb pontja ez kezdettől fogva. S minthogy a szimbólumok világa nem *azonos* a fogalmak világával, csak helyettesíti, tükrözi, jelképezi ezt amaz: ezért a kétféle »nyelv« közötti szakadékot a logikai értelmezés csak félig tudja áthidalni, a szimbolikus beszéd teljes „megértéséhez“ szükségünk van magunknak is olyanforma képességre, amilyen a költőben működik: tudnunk kell érzéki képekbe visszavetíteni érzelmeinket, gondolatainkat, sőt hangulatunkat. Régebbi költőink vigyáztak arra, hogy ezt az utat fölöslegessé, vagy legalább is nagyon könnyűvé tegyék az átlagos lelki érzékenységű olvasók számára is, — de Ady újszerűsége jórészt épen abban van, hogy ő nem tesz ilyen engedményeket a vers könnyű érthetősége kedvéért: az olvasónak előbb hozzá kell szoknia, hozzá kell edződnie a szimbolista

költészet igazi élvezetéig vezető út fáradalmaihoz. A magyar olvasóközönség eleinte majdnem kivétel nélkül vonakodott ettől a szokatlan munkától — s érdekes látványt nyújt az a ma sem szünetelő versengés és vitatkozás, mely a legbuzgóbb és leghívőbb Ady-olvasókat is mindúntalan szétválasztja egymástól az Ady-versek hogyan való értelmezése dolgában. Kissé kiábrándító az Ady-kultusz főpapjainak ez a makacs torzsalkodása, viszont az is tagadhatatlan, hogy a sok elmés vitatkozás lépésről lépésre tapossa kifelé és teszi járhatóbbá a nagyközönség számára az Ady-féle szimbolumvilág titkaihoz az utat.

Eleinte gyakoriak voltak a kételkedő és bosszankodó bírálat kifakadásai. Ezek képviselőjében álljon itt Herczeg Ferenc e megjegyzése:

Adynak szép költeményei mellett „vannak aztán versei, amelyeket nem értek. Hogy ez az én hiányos intelligenciámon múlnék, azt minden szerénységgem mellett sem vagyok hajlandó elhinni. Inkább olyasmit képzelek, hogy a sátáni módon maliciózus költő ezeket a verseket önmagának, vagy talán tisztelőinek kifigurázására írja. Tőle kitelik . . .”¹

Babits Mihály az efféle megjegyzésekre célozva mondta később:

¹ Lásd: *Ady-Múzeum* I. 93.

„Adyt gyakran mondták homályosnak régebben is, de ez . . . az értetlen ostobák vádja volt . . .“¹

s ezt az Ady-védő erős kifejezést egy lelkes Ady-párti ember részéről megbocsáthatónak találtuk. Azonban egy még Babitsnál is lelke-
sebb Ady-hívő, Földessy Gyula, ilyen kereken mond ellene a most idézett véleménynek:

„Babits szerint a világháború előtti Ady ‚homályossága‘ csak az ‚értetlen ostobák vádja volt‘. Nahát, minden Babitsnak dukáló reverenciával legyen mondva, ennél nagyobb tévedést Ady felől bajosan lehetne papírra vetni . . .“²

Tessék! Így kap hajba egymással a két legilletékesebbnek látszó Ady=szakértő. Kivételes fokú illetékességet biztosít Babits számára az ő finom beleélő képessége más költőtársak lelki világába, s általában ritka élességű intelligenciája, széleskörű irodalmi műveltsége. De Földessyvel meg csakugyan senki sem versenyezhet az Ady költészetébe elmélyülő buvárkodás kitartása, buzgósága és eredményeinek érdekessége terén . . . S ez a két kiváló ember mindmaig kibékíthetetlen polémiákat folytat egymással, az egyformán szeretett Ady Endre költészetének mivoltára vonatkozólag.

Hogy a zürzavar annál szemléletesebb le-

¹ *Nyugat* 1923.

² *Ady.Múzeum* I. 126.

gyen, még egy-két sort idézek a fentebbi szóváltásból. Földessy gúnyos szánakozással beszél arról a régebbi, Herczeg Ferenc-féle álláspontról, mely szerint Ady szándékosan homályba burkolja néha a mondanivalóját, hogy így »becsapja« az olvasókat; — viszont egyik kommentárjában (»Gémek az Olimpusz alatt«, *Vér és arany*) a »kisakarátú« jelzőt így magyarázza;

„ . . . talán egyúttal szándékos-dacos Ady-féle „értelmetlenkedés”: „értsen ki tud” . . . ”¹

vagyis lényegében azt mondja, amit Herczeg. Babits is ugyanakkor, mikor értetlen ostobáknak mondja azokat, akik homályosnak merik minősíteni Ady némelyik versét, — közbevetett mondatban így szól:

„ . . . (a dacos költő néhány *pour épater* írt alkotásától eltekintve) . . . ”

vagyis elismeri a Herczeg állítását, hogy Ady néha szerette „elképeszteni”, »pukkasztani«, azaz — Herczeg Ferenc szelídebb szava szerint — »kifigurázni« a konzervatív ízlésű olvasókat.

Földessy és Babits Ady költészetének szimbolizmusáról is egyforma szívesen beszélnek, de mindjárt kész itt is a nézeteltérés közöttük.

¹ *Ady-tanulmányok* 130. l.

Földessy: „Adyra azt mondani: szimbolista költő — kevés . . . talán még az is, hogy: misztikus, bár ez a megjelölés mindenestre inkább fedné Ady emberi és költői egyéniségét . . .”¹

Babits: „Adyra azt mondani: szimbolista — kevés’. Miért kevés? . . . A misztikus nem több a szimbolistánál, hanem más . . . Ady semmi esetre sem misztikus...”²

Földessy: „Hiába sajnálkozik Babits az Ady metafizikáján, mint metafizikán . . . nem ,soványka filozófia’ az . . .”³

Babits: „ . . . Ady semmi esetre se misztikus, de még kevésbbé: filozófus . . . Egyáltalán: legyen már elég ebből! Nem dicséret a költőre, ha azt mondjuk rá: filozófus . . . Jó lenne rágondolni, hátha vannak olvasóink között olyanok is, akik tudják, mi az a filozófia?”⁴

Ady szimbolizmusának logikai értelmezése terén ilyen épületes szóváltás történik a két Ady-szakértő között:

Babits: „Földessy versértelmező eljárása sokszor páratlanul erőszakos és felháborítóan jogtalan . . . Mi hát a költészet? Játéka az éleselméjűségnek? talányfejtés? babbüvelyezés?”⁵

Földessy: „Mi hát a költészet? . . . babbüvelyezés?” Ezek a kérdések egykissé a régi laikus ellenvetésekre emlékeztetnek . . .”⁶

A Földessytől említett „régí laikus ellen-

¹ *Ady-tanulmányok* 9. l.

² *Nyugat* 1921. 6. sz.

³ *Ady-tanulm.* 10. l.

⁴ *Nyugat* 1921. 6. sz.

⁵ *Nyugat* 1921. 6. sz.

⁶ *Nyugat* 1921. 7. sz.

vetések" közül említsünk fel egy jelentékenyebb és jellemzőbb esetet: azt, hogyan vélekedett Ády nem könnyen érthető szimbolista költészetéről a politikailag Ádyhoz közelálló, de intelligencia és irodalmi műveltség tekintében nem magas színvonalú szociáldemokrata munkásság, a *Népszava* olvasótáborá.¹ A *Népszava* olvasói közül bizony sokan (alighanem a legtöbben) képtelenek voltak Ády verseinek igazi esztétikai méltánylására, némelyek ki is mondták ezt, de a párt műveltebb emberei „leintették” őket. Egy pár rövid idézet megvilágítja a szóban levő helyzetet:

Vincze Sándor: „Ády nem is, szociálista költő . . . Ády a degenerált burzsoázia költője . . .” Ladányi Rezső: A költészet új irányzata modern *polgári* költészet . . . Ne állítsa senki a városi munkásról, hogy az ő művészi érzékét a szimbólumokba bújtatott értelmetlenség ki tudja elégiteni . . .”

Bresztovszky Ernő: „A *Népszavában* a műhelyi proletárokat nem szabad megsérteni azzal, hogy az átlag-Ádyverset nem értik . . .” „A magyarországi szociáldemokráciának nem szabad cserben hagynia a szépirodalomban sem a haladást. Vigyázzunk, mert ha csak egyetlen területen kiderül, hogy a haladásnak, a proletárizmussal mindig győző haladásnak nem vagyunk merészen újíto barátai, az veszélyes lehet. Nagyon veszélyes”.

Ády védelmében egy-két munkás-olvasó is

¹ Az idevonatkozó adatokat lásd: *Ády-Múzeum* I 103–110.

felszólalt, de látszik a beszédükön, hogy csak politikai forrásból származik Ady iránti tiszteletük.

Ha már ennél a kérdésnél járunk, nem lesz érdektelen arra is rámutatnunk idézet alakjában, hogy Ady politikai költészetének az esztétikai értékelése terén a hívatott kritikusok, sőt az Adyt lelkesen tisztelő kritikusok sem tudnak ma sem egyetérteni. Idézetünk épen az *Ady-Múzeum* két szerkesztőjének a véleményét állítja egymás mellé:

Dóczy Jenő: „A proletárversek nemcsak hogy gyöngék, de nem is jellemzik Adyt különösebben . . .”¹
Közvetlenül Dóczy e sorai után foglal helyet Földessy következő kritikai véleménye:

„Király György . . . kétségbevonja Ady politikai verseinek az egyéb Ady-versekkel való egyenlőértékűségét”, pedig „Ady legnapibb politikai versei is ép olyan „életések”, mint egyéb költeményei”. „Nagyon sok olyan (s nem egy politikai) Ady-verssel jártam úgy, hogy értelmetlennek, laposnak, értéktelennek, megcsinálásban pongyolának, elhanyagoltnak tartottam őket s huzamosabb vissza-visszatérő olvasás után a költőnek kellett igazat adnom . . .”²

(Kuriózumképen írjuk ide a *Nyugatból*³
Fenyő Miksa Goethe-idézetét, melyet Herczeg Ferencnek olvas a fejére Fenyő azon a címen,

¹ *Nyugat* 1922. 6. sz.

² U. o.

³ *Nyugat* 1913. 2. sz.

hogy a Petőfi-Társaság a politizálás útjára tévedt:

„Sowie ein Dichter politisch wirken will, muss er sich einer Partei hingeben und sowie er dieses tut, ist er als Poet verloren; er muss seinem freien Geiste, seinem unbefangenen Überblick Lebewohl sagen und dagegen Kappe der Borniertheit und des blinden Hasses über die Ohren ziehen . . .“

Fenyő ezt 1913-ban idézi, amikor már rég megjelent Ády proletár-verseinek nagyobb része!

Egyébként a költőnek a politikához való viszonyát illetően ma is a legellentétesebb reflexiókat olvashatjuk a modernek táborához sorozható kritikusok írásaiban:

„Mi értelme ma már az úgynevezett mulattató vagy épen művészkedő irodalomnak? Visszasülyedt a szobasportok, a dominó és a ping-pong mellé . . . Az írás felelősség . . . Az író felelős életérzéséért, világnézetéért, sőt politikumáért is. Egy íróval szemben nem az az első és utolsó kérdés: jól ír-e . . .“ — Németh László: Az Ády-pör.¹

„Lenézem, megvetem, a 'közéleti' lírikust. Miért? Azért, mert kicsinyes és hazug. Különösen ma, a huszadik században az, amikor a politika már szaktudománnyá vált, akár a vegyészet. Egy politikus költő oly nevétséges, mint egy vegyész-költő, vagy egy kohász-költő . . . A költő valóban neveli a nemzetét, de mélyebben. Nem gyakorlatiasan . . .“ — Kosztolányi Dezső nyilatkozata.²

¹ *Társadalomtudomány* 1927. 3—5. sz.

² *Literatura* II. évf. 9. sz. (1927. szept.)

Se szeri, se száma azoknak a vallomás-szerű nyilatkozatoknak, melyekben a leghívőbb és legbuzgóbb Ady-olvasó, Földessy Gyula ismeri el magáról, hogy Ady költészetének sok szépsége maradt előtte felfoghatatlan, hosszú időn át (pl. az *Özvegy legények tánca* c. költemény igazi megértéséhez kicsi híján húsz évi olvasgatás után jutott el!) Ezek a vallomások egyrészt elriasztó hatásúak az olvasóra; másrészt azonban, ellenkezőleg, bizalom- és remény-ébresztők is, mert azt hirdetik: ne cseggedjünk, kitartó figyelemmel és odaadással előbb=utóbb sikerül felpattantanunk a legmakacsabb titok zárát is. Viszont van olyan álláspontú Ady-szakértő is, aki meg van győződve arról, hogy sok ember egyáltalában, mintegy *a priori* képtelen az Ady-féle költészet igazi megértésére és méltánylására. Pl. Hatvany Lajos ilyen meggyőződésű ember. Azt mondja:

„Aki Adyt még ma sem érti, az sohasem fogja megérteni“. „Lehet valaki legélesebb elme, egyes művészi jelenségeket legszélesebben összefoglaló vagy a legszélesebb általánosításból legegényibb jelenségekre visszavezető, százezernyi hasonlóságok és vonatkozások tudós felfedezője, azért a művészi teremtmény asszociációt minden szóban követő s utánérző képzelemnek, a bírálói asszociációnak mégis híján lehet . . .“ Pl. a finom elméjű

¹ *Ady-Múzeum* I. 125–144.

Riedl Frigyes „mindig messze járt a művészi kérdések titkos leglényegétől . . .”¹

Minél hajlandóbb valaki igazat adni ebben a nézetében Hatvany Lajosnak, annál komikusabbnak érzi azt a gyakori esetet, mikor Földessy Gyula megtámadja a Hatvany „bíráloi asszociációit”, Hatvany Ády-kommentárjait s alaposan megmondogatja ezekről a véleményét:

„ . . . Szabad legyen előbb álmélkodnom rajta: mi mindent lehet meg nem érteni Ádyban még Ády olyan ismerőjének is, amilyen Hatvany Lajos . . .”

Hatvany kommentárja két Ády-vershez, „egyik is, másik is, egy pár szép ráhibázó ötlete mellett csupa tévedés, félreértés, logikai és esztétikai felnemérése Ádynak, aki lépten-nyomon kisíklík a kezéből . . .” „Bizony, az e vershez írt bevezetőben jól mondja magáról a szerző: „magam sem tudom, hányadán vagyok evvel a verssel”, csakhogy ebben a bizonytalanságban nem lett volna szabad hozzányúlni a vershez . . .” „Hatvany nem kap észbe, hogy az Ády kifejezési szándéka-iránya éppen ellenkezője annak, amit ő kommentálásában neki imputál . . .” „Kezdő Ády-olvasónál érteném . . ., de Hatvanynál csodálkozom . . .”

„Nagyon nagy hibája Hatvanynak, hogy még mindig nem elég alázatos híve Ády zsenijének. Ha nem ért meg valamit Ádyban, ne Ádyra vessen, amint ezt többször is megteszi, hanem magára . . .”

Hatvany „szemináriumi előadások” alakjába

¹ *Nyugat* 1923. 10. sz. — Kuncz Aladár ugyanígy vélekedik: Ády jóhiszemű meg nem értőin „bajos segíteni. Minden új fordulatokban gazdag időnek megvannak a halottlelkű kortársai, akikről az idő tanulságai lesiklanak, mint víz a falevélről . . .” *Ády-émlékfüzet* (Zalau-Zilah 1924) 35. l.

öntött magyarázatokat gd pl. Ady vallásos költeményeiről, — Földessy mindjárt, „ellen-szeminárium”-mal válaszol reá.¹ És így tovább.

Az tagadhatatlan, hogy Hatvany kritikus egyéniségében jókora adag indiskréció, kérlelhetetlen, sőt gyanakvó boncolgatási hajlam van s ez néha túlmegy a kellő határon. De Földessynél meg a másik véglet mutatkozik. Ő annyira a szó legszorosabb értelmében vett hódolattal közeledik Ady műveihez, hogy a magasztalás rajongó kifejezései közt úgyszólván írmagul sem találunk egy-egy olyan kritikai megjegyzést, mely a művészi tökéletesség nevében valamelyes fogyatkozást is megállapítana Ady költészetében.² Láttuk, hogyan veszi védelmébe Földessy az Ady-versek között a majdnem mindenkitől másodrangúaknak minősített proletár-verseket. De még jellemzőbb a Földessy Ady iránti túlságos reverenciájára a következő példa:

Ady *Egy stájer dombon* c. költeményéhez Ady Lajos ezt a magyarázó megjegyzést fűzi: „A grüni szanatóriumi tartózkodás alatt készült. Nem nagyon szerette a versét Ady, mert az utolsó két sor, a pointe — mint utólag rájött — Goethe híres „Esti dal”-ában sokkal frappansabbul íródott meg”.³

Földessy Adyt még sajátmagával szemben is vé-

¹ *Ady-Múzeum* I. 145—160.

² Ady egyik fiatalkori verséről, a *Lelkek a pályván* címűről mégis mond annyit, hogy ennek szimbolizmusa „gyámoltalan”. (*Ady-tanulmányok* 122. l.)

³ *Ady-múzeum* II. 188.

delmébe veszi. „... Abban már nem tudnék egyetérteni Ady Lajossal, hogy a Goethe ismert dalának vége „frappánsabbul íródott” volna meg. Mindkét költemény más és más lírikus egyéniség alkotása . . .” stb.¹

Eleve valószínűtlen, hogy egy bármily nagy tehetségű költő ezer versre rugó oeuvre-jében kisebb-nagyobb esztétikai érték-különbségek ne legyenek az egyes költemények között. Az Ady-kérdés egészséges fejlődése érdekében

¹ U. o. II. 190. — Földessynek ez az igazándisko-dása néha elfogadhatatlan túlzásba téved. Ha a kritikus egyúttal poéta is, kritikájában gyakran a költői látásmód szimbolikus kifejező eszközeihez nyúl; az ilyesmi éppen nem alkalmas arra, hogy tudományos vita tárgyává tegyünk, Földessy azonban megteszi. Ime egy példa: Oláh Gábor (*Ady-Múzeum* I. 120.) Adyról való hangulatos emlékezése során ezt is mondja: „Ady költészetének jörését Párizsban értettem meg igazán. Az a zöld tűz, amelyik ott bujdosik párizsi verseiben, sőt a Pesten írottakban is, ott lobbant világosan elém, a montremartrei éjszakákon, a város zaja, hűhója között. Ez a zöld tűz igazában véve lidércláng, a túlélte kultúra rothadó anyagából fölvillogó fény . . . Ez az abszint tűzéhez hasonló zöldes villogás a legrejtelmesebb szépsége Ady sok versének...” — Földessy, mint szerkesztő, lapalji jegyzetben így szól bele a fenti magyarázatba: „Oláh téved. A „zöld” Ady legritkább színe és szava; a *zöld* nappali szín. Ady az éjszaka poétája. Emlékezésem szerint Ady aránytalanul ritkán él ezzel a színnel és szóval . . .” — Hát ez már egy kissé sok a jóból. Ha Oláh Gábor, valahányszor Adyra gondol, önkéntelenül is a zöld fény villódzását is látni véli szeme előtt: ez az ő egyéni megérzősmódja kívül esik az objektív megvitathatóság határán. Földessy szerint a zöld nappali szín, de Oláhnak is igaza van, ha ő meg a lidércláng és az abszint színét látja benne, amelyek jellegzetesen éjszakai vonatkozású fogalmak. Oláh szimbolikus értelmű megjegyzésének igazságához alig lehet köze annak a körülménynek, hogy Ady verseiben a „zöld” szó gyakran vagy ritkán fordul-e elő.

kívánnunk kell, hogy az értékelő kritika is teljes mértékig szerepet kapjon benne. Példát mutattak eddig ebben az irányban: Babits Mihály, Benedek Marcell, Hatvany Lajos, és legújabban Nagy Sándor. Kritikai észrevételeik gyakran juttatják ugyan őket összeütközésbe egymással, de a kérdés végleges tisztázódásának az útja mégis csak ez.

Ismételjük: a kritikai megjegyzések egyelőre nemcsak részletkérdésekben ütköznek össze egymással, hanem az áttekintő, összefoglaló szempontoknál is. Ady *A magunk szerelme* c. kötetét (1913) Balázs Béla úgy könyveli el, mint a harcos költőnek a klasszicizmus tökéletességéhez való eljutását s ottani megnyugvását¹, ellenben Benedek Marcell úgy beszél erről a kötetről, mint „önző, félénkenbölcs, magával beérő, tehát vágytalan, tehát élettelen korszak”-ról.² Hatvany is hanyatlást látott eleinte Adynak a *Ki látott engem?*, *A menekülő élet* s *A magunk szerelme* c. kötetiben, de azután bűnbánólag visszavonta ezt az ítéletet.³ Babits és Schöpflin ítélete szerint is folytonos emelkedést mutat Ady, költői pályáján elejétől végig.

Az Adyra vonatkozó kritikák heterogén voltát hadd illusztrálja egy konkrét vonatko-

¹ *Nyugat* 1913. 11. sz.

² *Ady-breviárium* II. 180.

³ *Nyugat* 1923. 10. sz.

zású példa is. Lássuk a különböző nézeteket Ady két közismert költeményére vonatkozólag.

A halál rokona,

Schöpflin Aladár: Mindig büszke leszek rá, hogy (Adynak) néhány olyan verse, mint *A halál rokona* . . . s még néhány a költő akkori legszebb versei közül, az én kezemen ment először keresztül . . .¹ „*A halál rokona*, máig is legszebb verseinek egyike s egyáltalán a legszebb magyar versek egyike . . .²

Benedek Marcell: „*A halál rokona* leghíresebbé vált darabja a *Vér és arany* első ciklusának . . . Nem szeretem annyira ezt a verset, mint a többit . . . Az ő halálköltészete nagy életerőből fakad: ennek az életerőnek mindenütt megvan a nyoma, csak ebben a versben nincs . . .³

Kardeván Károly szerint az öreg Gyulai Pál egyszer így szólt Ady Endréhez egy könyvkereskedésben: „Ha még egyszer olyan verset írsz, mint „*En a Halál rokona vagyok*“, szívesen közlöm a Budapesti Szemlében.”⁴

Makkai Sándor: E versben „távrolról sem a pusztulás beteg kéje és szerelme van dicsőítve, hanem az nyer kifejezést, hogy a világ, azaz az emberi élet egésze az ő szeretetének tárgya, még pedig abban a vonatkozásban, abban a keretben és pillanatban, amikor a legszeretetre méltóbb, a halálnak minden értéket összesűrítő és glorifikáló, feledhetetlenné hangsúlyozó megvilágításában . . .⁵

¹ *Írók, könyvek, emlékek* 54. l.

² *Magyar Írók* 106. l.

³ *Ady-breviárium* II. 138.

⁴ *Ady-Múzeum* II. 84.

⁵ *Magyar fa sorsa* 83. l.

A fekete zongora.

Ignotus: „... Akasszanak fel, ha értem. De akasszanak fel, ha hat-hét irodalomban, melyet nyelvtudással megközelíthetni: sok vers akad ilyen egész értelmű, ilyen mellett és elmét betöltően teljes kicsengésű . . .”¹

Oláh Gábor: Ha nem a maga megtöretett testtelkét érti Ady az alatt a fekete zongora alatt, melyet vak mestere, az Élet tép, cibál: akkor maga se tudta, mit akar. Pedig ő mindig tudja, mit akar . . .”²

Riedl Frigyes: „*A fekete zongora*. Oláh Gábor szerint Ady saját megtört testét érti alatta, melyet az élet tép, cibál. Tóth Árpád magyarázata: a mai ember fáradt idegeivel folyton szenved gyönyörűségekre vágyva, mintha egy sötét lebújban rossz zongorázást hallunk. Tehát szerintem mi vagyunk a hallgatók.”³

Alszeghy Zsolt: A fekete zongora nem az élet allegóriája; „a fekete zongora egy szimbolum, amiből az élet tragikumának dallama száll a szívem felé. — semmi más. A megértés mivoltát egyoldalúan korlátozza az, aki a szimbolizmus művészetét az érthetőség piedesztáljáról vonja kétségbe . . . A szimbolizmushoz csak az intuíció megértése tud eljutni . . .”⁴

Nagy Sándor: „E kis költeménynek feketébb a híre, mint ő maga. . . . Nem fogja megérteni az, ki életrajzából olvassa keletkezésének magyarázatát, Pedig az egész nagyon egyszerű; szinte megmagyarázhatatlan, hogy mit találtak benne érthetetlennek. Egy tipikus jelenet a költő életéből egy szubjektív eszme szimbólumává emelve.

¹ *Nyugat* 1908. 3. sz.

² *Ady-Múzeum* II. 48.

³ U. o. II. 148.

⁴ *Magyar lírikusok* 110., 111. l.

Szokása szerint csendesen borozgat egy fővárosi egyszerűbb lokálban, melyben a zenét egy vak mestertől gyötört fekete zongora kínos hangja szolgáltatja. Az eszmélkedő költő gondolatában az egész jelenet saját élete jelképévé emelkedik. Ez az ő élete, a vaksors intézte diszharmónia. Nem is tudná kibírni, ha nem volna előtte bor, mely mámorával elviselhetővé teszi. S mégis ez a diszharmónikus furcsa egyveleg: ez az ő élete; egyedüli értéke; ez a veszte, de egyben a jutalma is.¹

Az Ady-magyarázók közt több-kevesebb eltérés merült fel még sok más Ady-vers értelmezésére vonatkozólag is. Ilyen versek pl. az *Új versek* prológa, *A mi gyermekünk*, *Menekülj, menekülj innen*, *Ős-Kaján*, *Özvegylegények tánca*, *Őszben a sziget*, *A tízéves Éva*, *Várom a másikat*, *Imádság úrvacsora előtt*, a *Minden-titkok* versei négy soros prológa, *Örvendezz, ifjú*, *ifjúságodban*, *Egy kevéssnyi jóságért*, *A kimérák Istenéhez*, *Az Isten-kereső láрма*, *A pócsi Mária*, *Bosszús, halk virágének*, *Fehér lyány virágkezzei*, *Megölelném a lyányod*, *A legszebb este*, *A távoli szekerek*, *Hát imígyen sirok*, *Májusi zápor után* stb.

Ady költeményeinek idegen nyelvre való fordítását illetőleg is megoszlanak a vélemények, elvi szempontból is, részletkérdésekben is. Ignotus ilyen merész általánosítással mond véleményt Ady lefordíthatóságára vonatkozólag:

¹ *Ady Endre költészete* 90. l.

„Adyt mégis csak le kéne, le is lehetne fordítani angolra. (Németre, most már világos, mert több magasrendű hajótörés mutatja, nem lehet). Az angolok egytagú szavaiból . . . valahogy össze lehetne hordani ezt a költészetet . . .”¹

De bizony mindeddig nem tudunk nagyobb arányú és sikerű angol Ady=fordításról. Ellenben itthon is ismeretesek Térey Sándor francia és Horvát Henrik német Ady=szövegei. Ignotusnak a németre való lefordíthatóságot kétségbevonó, sőt tagadó megjegyzésével ellentétben néhány igen elismerő nyilatkozat szól Horvát Henrik műfordításairól (pl. Földessy: „Ady kiváló és legkiválóbb fordítója, Horvát Henrik : . . .”)², bár kifogások is hangzottak el vele szemben, nemcsak egy-egy részletszemponttal kapcsolatban (mint Földessy könyvében), hanem általában Horvát egyéniségének, temperamentumának és ezzel összefüggő stílus-jellemvonásainak az Adyétól való nagyfokú különbözőségét illetőleg is.³

¹ *Nyugat* 1914. 4. sz.

² *Ady-tanulmányok* 124. l.

³ Hatvany Lajos és Király György vitája: *Nyugat*. 1922. 2., 5. sz.

XI.

Az Ády nevéhez fűződő irodalmi mozgalom nemcsak eszmevilágával, nemcsak a költői látásmód szimbolista tapasztalatontúliségével jelentett újítást, sőt forradalmat a magyar költészetben, hanem hadat üzent az addig uralkodó érvényű külső formának is, melyet a stilisztika és poétika vagy szorosabb értelemben a verstan nevével jelölünk.

Feltűnést keltő jellemvonása már az *Új versek*nek is, a későbbi köteteknek még inkább, az, hogy verselésük nem azonos a hagyományos verselés módok egyikével sem: sem az óklasszikai (időmértékes), sem a magyaros (hangsúlyos), sem az ú. n. nyugateurópai (rímes-időmértékes) verselés móddal. Ezeken kívül nem ismer idáig a tudomány másfajta „szabályos” ritmikát, ezért hát az irodalmi

köztudatot forrongásba hozó Ády-problémák közt az is ott szerepel, mindmáig eldöntetlenül, hogy vajjon Ády költeményeinek újszerű, szokatlan verselésmódja egyáltalán tekinthető-e valami elvszerű, tudatos, újfajta ritmikának, vagy pedig ez az újszerűség voltaképpen csak „szabálytalanság”, a hagyományos verselésmódokon kényszerűségből vagy szándékosan ejtett „sérelem”.

A konzervatív világnézetű irodalmi tábor nagyobb része Ády költői fogyatkozásai között könyveli el a verselésmódnak azokat a jelenségeit, amelyeket nem tud összhangba hozni az Ády előtti költészet ritmikai és metrikai szabályaival.¹ Ády lelkes hívei hallani sem akarnak erről az álláspontról, — de egyelőre bizony nem jutottak még túl az egymással való vitatkozáson,

Rozványi Vilmos ezt mondja Ády vers-tanáról:

„ . . . Időmérték! Ennél a pontnál jutott nekünk Ádytól egy olyan tanulság, mely külön magyar metrikánkban uralkodó pontra helyezendő . . . Ez a tanulság a következő: A soroknak nem a szótagszáma, hanem az időmértéke a fontos . . .¹

¹ Horváth János szerint: Ády „effajta soraiban se sormetszet, se időmérték: se magyar, se német, se antik szabály. Csak a szótagszám van meghatározva; s mi ez? Franciás vers . . .” *Ády és a legújabb magyar líra*.

² *Nyugat* 1912. 11. sz.

Nos, mi ennek az álláspontnak a legme-
revebb ellentéte? Az, amit Babits Mihály a
Földessy Gyula álláspontjaként szögez le, hogy
t. i. Földessy szerint a jellegzetes Ady=versek

„semmiféle ütemekben nincsenek írva s versvol-
tukat tisztán a szótagszám ugyanazonossága teszi a meg-
felelő sorokban . . .”¹

Földessy azonban tiltakozik e neki tulajdoní-
tott állítás ellen s Babits „megfoghatatlan”
tévedésének minősíti ezt. Így kezdődött meg
a verselés mód nagyfontosságú kérdésében is a
makacs vitatkozás e két Ady-szakértő között.
Babits szerint

„Ady verselése tehát időmértékes; s eredetisége
abban áll, hogy az ereszkedő és emelkedő ütemű sorokat
(az orthodox verstan szabálya ellen) egy és ugyanazon
versben változtatásan elegyíti . . . Általában Ady sorai
majdnem kivétel nélkül jambusok vagy trochaeusok;
persze nagyon gyakran elég gyenge jambusok és trochaeu-
sok . . .”²

Földessy nem fogadja el ezt a magyarázatot,
hanem az ellenkezőjére fordítja:

Adynak „semmi köze sincs a jambushoz, a trocheus-
hoz, a daktilushoz és egyéb verslábakhoz . . .” „Tisztá-
ban vagyok vele, hogy ezt az állásfoglalást nagyon könny-
ű dolog karikírozni, akár csak valamikor az Ady-verset,
mégis ez az egyedüli megoldása az Ady-időmérték kér-
désének . . .”³

¹ *Nyugat* 1920. 3—4. vsz.

² U. o.

³ *Ady-tanulmányok* 38. l.

Az újabb válaszban és viszonzválaszban mindkét fél fenntartja a maga álláspontját; a vita nem fejlődik, csak puskaporosabb hangulatúvá lesz. Földessy még meglehetősen tudja túrtőztetni magát s legfeljebb egy-egy „Babits nagyon-nagyon téved”, „ámulatbaejtően téved verstani vizsgálataiban”-féle kifejezésen párologtatja el indulata hevét, de Babits lobbanékonyabb vagy sértődőbb, s csak úgy röpködnék megjegyzései során az ilyen kitételek:

„Földessy egyszerűen nem érti az Ady-versformák többségét”. „Szinte szégyen, hogy ilyenekről még beszélni kell!” „A fülnek kitűnően hallható, de a szótagmérő tanári szem által még nem látott anapaestus . . . Természetesen, amit az anapaestusról mondok, a daktylusra is áll. Tanárt jó erre külön figyelmeztetni; költő magától tudná” „ . . . (Földessy) versolvasottságának igazán meglepő hiányosságát mutatja”. „Micsoda felesleges és pedáns papírpazarlás!”¹

Ady verselésmódjának elvi alapjai ma még nem tisztázhatók. Tény, hogy az időmérték elvének hagyományos alkalmazása nem található meg Adynál, de az is tény, hogy ez a körülmény — akár „fogatkozás”-nak mondja valaki, akár nem — a költemény dikciójának zeneiségét és hatásosságát sokszor nemcsak nem rontja meg, hanem ellenkezőleg: meglepően újszerű hatásnak lesz forrásává. Egyelőre

¹ *Nyugat* 1921. 6. sz.

talán még legelfogadhatóbb a világnézeti tekintetben vallásosan konzervatív, de pl. stílus és verselés szempontjából Adyt nagyrabecsülő Alszeghy Zsolt fogalmazása:

Ady újszerű ritmusa „a nyugati verselés ritmusi szépségét a hangsúly uralma alá helyezi és így magyarrabbá teszi . . .”¹

Egyébként Ady tehetségének stilisztikai és nyelvesztétikai oldalát még senki sem méltatta igazi mélyreható, nagyobbbszabású tanulmányban. Két kritikus szerzett idáig érdemet ezen a téren. Az egyik: Laczkó Géza, aki már 1909-ben megírta *Ady költői nyelve* című, finom megfigyelésekben bővelkedő, filológusi alapossággal készült tanulmányát² Ady szókincséről, szóképzésének, szóképeinek, mondatszerkesztésének stb. egyéni, újszerű mivoltáról. A másik: Hatvany Lajos. Hatvany nem rendszeres fejtegetéseket adott, hanem Ady-kommentárainak során hívta fel a figyelmünket Ady stilisztikai művészetének egészen az egyes hangokig kutatható és kimutatható érvényesülésére. Jogosan mondja Hatvany a vers-elemző kritika ezen útját járatlannak; az effajta nyelvesztétikai vizsgálódások csak nap-

¹ A XIX. század magyar irodalma 245. l.

² *Nyugat* 1909. 10—11. sz. (Kivonatát lásd: *Ady-Múzeum* II. 37—38.)

jainkban kezdenek nálunk meghonosodni s általánosabb érdeklődést ébresztetni. Hatvany úttörőnek mondható ezen a téren. Egyénisége, mely az elfogultságig idegen mindennemű poétikai «törvény»-től, ilyen szempontú vizsgálódásnál érzi magát leginkább elemében, mert ilyenkor csakugyan alig támaszkodhatik egyébre, mint a saját ideges fogékonyságú, imponderábilék mérlegelésében inyenckedő egyéni ízlésére. Egy-két idézet adjon fogalmat Hatvany nyelvészeti, inkább csak megérző, mint szabályokhoz igazodó versolvasás módjáról:

„ . . . S már látom, mint kap paripára,

Vállamra üt, nagyot nevet

S viszik tovább a táltosával

Pogány dalok, víg hajnalok,

Boszorkányos, forró szelek . . . ”

(*Ady Az ősz Kaján-jából.*)

Hatvany:

„ . . . a vers titka a hangokban, a betűkben rejlik. Elbujtatott alliterációknak és hangzati képeknek jól alkalmazott egymásutánjában. Ady alliterációi ugyanis nem mechanikusak, nem az első kezdőbetű játéka. De azért rugalmas *p*-ken pattan a strófa, vitorla *v*-k viszik, viszik sorról sorra tovább-tovább, majd szinte elejtve, mintha öntudatlanul még egy játszi középrím is (dalok -hajnalok) siettetné a versnek táltosi röptét . . . ”¹

„Alkonyban szálltunk

Együtt a tavon,

¹ *Ady világa.* Találkozás a nővel 52. l.

Idegen ölü,
Félelmes ölü,
Mélyvizű tavon . . ."
(Ady *A tó nevetett* c. verséből.)

Hatvány:

„A három ölü három huhogó ő-je meg ű-je, az idegen, a ringató, a félelmes, a mélyvizű négy jelzőben felfogott és felfokozott ijedelme, az egymásnak távoli visszhangban felelő megismételt *tavon* tompa, süket, alkonyi a-ja meg o-ja: pokoli csönd, sötétség, a rémek szívelállító, döbbenetes, széles tája ritmusban, hangokban, jelzőkben, szavakban . . .”¹

* * *

Az Ady-irodalom nevezetesebb mozzanatainak áttekintése után bizvást megállapíthatjuk, hogy az Ady-kérdés még a legfontosabb szempontok végleges tisztázásától is messze van, s a megoldásra váró feladatoknak egyelőre éppen eléggé bővében vagyunk ahhoz, hogy ne igyekezzünk még jobban elmérgesíteni a helyzetet olyan meddő kérdések feszegetésével: vajjon Ady hányadik helyet érdemli meg lírikusaink értéksorában? van-e olyan nagy, mint Vörösmarty, vagy éppen Petőfi? vagy talán Petőfinél is nagyobb?

Tudom, hogy sokan vannak olyanok, akik az Ady-értékelés terén mutatkozó zűrzavart

¹ *Ady világa*. Találkozás a nővel 78. l.

egészen rendjén valónak tartják, úgy okoskodván, hogy mindenik olvasó a maga egyéniségén át nézi s eszerint más-másképen értékeli a költőt. De a magyar kritika legszebb hagyományaira támaszkodó, szolid, komoly, konzervatív álláspont nem nyugodhatik bele abba, hogy pusztán az egyéni ízlés döntsön — százféleképen — affelől: egy nagy költőt mi tesz naggyá, mik a leglényegesebb jellemvonásai, melyek a legszebb költeményei, stb. Jellemző látvány: a Makkai Sándor Ady-könyvét hogyan dicsérik agyba=főbe a modern kritikusok, köztük Földessy Gyula is; mikor aztán beható vizsgálat tárgyává teszi Földessy,¹ kisül, hogy úgyszólván egyetlenegy lényegbevágó megállapítását sem fogadja el, hanem cáfolni kezdi valamennyit... Bizony, az Ady-kérdés mai zűrzavaros helyzetére nagyon ráférne a szerény, de elvszerű, higgadt kritika bevált módszere, amelyen persze világért sem holmi vasikalapos ósdiságot vagy a cédulázásnál tovább nem jutó, gépies mesteremberkedést értünk.

Ez a könyvecske — ismételjük — azzal a jószándékú céllal készült, hogy az érett ifjúság a pontos idézetek révén azonnal megtalálhassa az Ady-irodalom bármelyik nevezetesebb

¹ Lásd *Ujabb Ady-tanulmányok*. Berlin 1927.

problémájának lelőhelyét s egészséges kritiz-
mussal maga járhasson végére minden vitás
kérdésnek.

Bárcsak úgy lenne!

FÜGGELÉK.

ADY ENDRE

Születése ötvenedik évfordulójára.

Ady Endre első versének nyomtatásban való megjelenése a millennium esztendejével, testi-lelki összeroppanása és halála pedig Magyarország legnagyobb katasztrófájának szörnyű dátumával esik egybe. Íme, egy korán elhunyt lírikus rövid költői pályájának a boltíve így köti össze egymással ezeréves történetünknek talán a legbizakodóbb és a legreménytelenebb időmozzanatát, s e boltív alatt megsokszorozódott erővel hallatszik a Sors folyamának titokzatos és félelmetes morajlása . . .

Ady legelső megjelent verse Kossuth emlékét dicsőítő hazafias költemény volt. Történeteszemlélete és politikai álláspontja idővel nagyot változott, de mindenkor változatlanul azt vallotta, hogy az igazi költőnek hivatásához, sőt kötelességéhez tartozik a nem-

zeti közélet irányítása, azaz a prófétai szerep is. Már debreceni jogász korában, a diákság lapjában, úgy határozta meg a színpad jelentőségét, hogy az »ma már az Ibsenek, Sudermannok s a Hauptmannok katedrája, honnan átható, harsogó hangon szól egy eljövő kor isteni jóslata.« A jósláshoz, mint a prófétai gondolatközlés legtipikusabb formájához ő maga is kezdettől fogva szívesen folyamodott; több ízben megjövendölte az osztrák-magyar monarchia közeli pusztulását, Magyarország összeomlását s a forradalom elkerülhetetlenségét. Ez a prófétai öntudat egészen a hiúságig fokozódott nála; egyik buzgó hívéhez így szólt a nagy háború elején: »Bosszant, hogy nem mondtam meg előre, hogy pont ekkor és ekkor fog kiütni a világháború . . .«

Az ilyen ember makacs és türelmetlen szokott lenni. Aki prófétának, az egyszersmind csalhatatlannak is érzi magát. Ez a szertelen mértékű hivatásérzet ragadta Adyt arra, hogy a magát teljes politikai biztonságban érző magyar köztudatot dühös átkozódással, kegyetlen ostorcsapásokkal inzultálja s a hagyományos nemzeti életútról más irányba igyekezzék terelni. „Pusztaszer“ maradi világnézetében látta nemzetünk veszedelmét s ezt a pusztaszeri rövidlátást a Nagyváradon magáévá tett

radikális politika szemüvegével akarta megkorrigálni. Párizsi emigrációjának távlatából még kárhozatosabbnak tűnt fel előtte az itthon uralmon levő politikai rendszer s most már a legszélsőségesebb ellenzéki párttal, a szociáldemokráciával lépett szövetségre. A szerinte öngyilkosan maradi konzervatívizmus ellensúlyozására a minden áron s bárminő eszközzel megvívandó forradalom lett a programja. A két világnézet ellentéte éppen akkorra mérgesedett el, mikor a ránk szakadt világháborúban minden erőnk egységes megfeszítésére lett volna égető szükségünk. Lehet, hogy Adyt személyes ellenszenv is segítette „beleheccelni“ forradalmi fanatizmusába, de kételkedni nincs okunk e fanatizmus őszinteségében. Bármennyire elszánta azonban magát Ady a »feudális« magyar politika elleni élet-halál-harcra, elszántsága sem tudta megóvni lelkét a meghasonlottság kínos, tragikus érzésétől. Ady büszke volt csaknem Pusztaszerig visszavezethető ősnemesi származására, — s a politika olyan környezetbe sodorta, ahol éppen a történelmi magyar középosztály volt leggyérebben képviselve. »Fajából kinőtt magyar«-nak mondogatta hát magát, átkozta sorsát, szidalmazta magyar véreit, — de éreznie kellett, hogy az évezredes vérségi kapcsolatot sem-

miféle dacos gyűlölet meg nem semmisítheti s hogy szétszórt átkai, önvád alakjában, titkon saját lelkiismeretére hullanak vissza . . .

Ady politikai felfogásának és szerepének értékelése nem tartozik ránk. Az e kérdés körül folyó vita haragos hullámai sokáig nem fognak még megférni a tárgyilagos, közérvényű igazság medrében, sokáig veszélyeztetik még iszapos kiöntéseikkel a virágos partvidéknek: Ady költészetének nyugodt szemléletét is. Sőt nemcsak a politikai szempont hat idegesítőleg, és zavarólag a kortársak esztétikai vonatkozású ítéletére, hanem általában a költő emberi alakjának közelsége is. Ady emberi egyéniségében nemcsak a veleszületett exaltáltság és önimádó gőg, hanem a vérbaj és alkoholizmus idegzetpusztító betegségének látványa is méltán hatott és hat elriasztólag sokakra, még olyanokra is, akik egyébként vigyázni szoktak és tudnak arra, hogy ítékezésükben lehetőleg különválasszák a költői alkotások maradandó értékű művészetét a költői lélek porhüvelyének és múló földi életének esetleges fekélyeitől . . . Az idő azonban lassanként elvégzi a maga seb-hegesztő munkáját a kortársak legjobbhiszemű forrásból eredt gyűlöletén is. Csak gondoljunk pl. Kossuth ideges ellenszenvére a vele egy po-

litikai célért harcoló, hősi halált halt Petőfi-
vel szemben! Kossuth így ír egyik levelében:
»Még ha különben tudnék is valamit Petőfi
személyéről mondani, már csak azért sem ten-
ném, mert tisztelem Petőfinek, a költőnek
emlékét és profanációnak tartanám ezt Pető-
finek, az embernek reminiscenciáival csök-
kenteni, mert bizony a tény az, hogy amilyen
bámulatos Petőfi, a költő, ugyanő, mint em-
ber, kiállhatatlanul gyarló volt . . .«¹ Senki
sem vonja kétségbe Kossuth ellenszenvének
jóhiszeműségét, de kicsoda élezné ki ma már
ennyire Petőfi emberi jellemének azt a voná-
sát, melyet oly sok kortársa minősített össze-
férhetetlenségnek? — Ády emberi gyarlósá-
gai kétségkívül sokkal számosabbak és súlyo-
sabbak, de nekünk is igyekeznünk kell lega-
lább a Kossuth-féle álláspontig eljutni s kü-
lönbséget tenni ember és költő között; tud-
nunk kell Ády költészetéről írni anélkül,
hogy Ády politikusi és emberi emléke ökölbe
szorítaná írás közben a kezünket.

* * *

A prófétai szem mindig »sub specie ae-
ternitatis« nézi és látja a világot. Ády a ma-
gyar maradiságot mint évezredes megrögzött-

¹ Idézi Both István: *Ády-Múzeum* II. 152.

séget érzi és fájlalja, — s forradalmi átalakító tervét épen azért már eleve olyan jelentőségűnek értékeli, mint valami új honfoglalást. A költő=Ády fellépését is ez a nagyigényű, példátlanul büszke öntudat tette annak idején olyan meglepővé, olyan felháborítóvá. Verecke és Dévény nevének említésével mintegy történelmünk bölcsőjéig visszanyúló perspektívába állítja be Ády a maga költő=forradalmári szerepét s úgy tekinti ezt, mint Árpád honfoglaló művének korszerű megismétlését.

A nemzeti történelem az Ády szemében lassanként csupán arra szolgáló példatár lett, hogy igazolni lehessen vele minden forradalmi mozgalmat; Koppány vezér, Álmos herceg, Dózsa György, a protestántizmus, a kuruc szabadságharc, Petőfi (— és Justh Gyula!): ezek Ády történetfilozófiájának alappillérei... Világnézetének ösztönszerű következetessége válogattatta ki vele irodalmunk múltjából is azokat, akiket őseiül hajlandó elfogadni. Csupa olyan emberekkel vállalja itt is a rokonságot, akik — legalább is az ő meggyőződése szerint — áldozatai voltak barbár koruk értetlenségének és közönyének. Ilyen volt Balassa Bálint, akinek költészete legjavát a puritán kor-szellem nem engedte nyilvánosságra jutni, akinek roppant erejű lírai megszállottsága csak

alkoholmámoren keresztül birta elviselni a mindennapi élet kicsinyességeit, s aki a korabeli magyar költészet sivatagára a nyugati renaissance-világ finom illatú trubadúr-virágait ültette át. Ilyen volt Csokonai, aki épúgy „fajából kinőtt magyar” volt, épúgy szenvedte Debrecennek s az álmos magyar rónának a közönyét, mint Ady, épúgy borba temette amiatti keservét, hogy nemzetének ízlése nem képes fölemelkedni a nyugati rokokó=műveltség raffinált kecsességének, bájos szellemességének az élvezéséig. Ilyen volt Vajda János, akit szintén örökké gyötört a szerelmi boldogságnak és költői dicsőségnek kielégítetlen szomja, aki szintén különccé torzult áldozata volt a törpe kortársak roszindulatú vakságának. Ilyen volt Reviczky Gyula is, akit nemzete nyomorban hagyott pusztulni, de utolsó hónapjaiban képmutató részvéttel becézte körül.

Körülbelül így tükröződött Ady szemében a magyar irodalom multja. Ez az egyoldalú látásmód teszi érthetővé előttünk, hogy Arany János emléke iránt Ady kegyelet helyett fagyos tartózkodást vagy épen dacos lenézést tanusított. Az Arany nagy tekintélye volt a főakadály, mely a nemzet társadalmának legértékesebb rétegénél útját állotta s jórészt ma

is útját állja a forradalmi költő-utód érvényesülésének.

Az irodalmi múlt hagyományaiból tehát a kedve szerint valókat tudomásul véve és értékesítve, Ady nyugat felé fordította tekintetét. A politikában is Nyugateurópa volt rá nézve az Igéret földje, a költészet terén is ott, a franciáknál talált megtermékenyülést. Nem egyik vagy másik írónak került a konkrét hatása alá, hanem az egykorú francia líra tette tudatossá Adyban tehetségének legössztfőnősebb és legjellegzetesebb oldalát: a szimbolizmust.

A francia szimbolista költők közül Baudelaire és Verlaine műveit ismerte közelebről. E két költő narkótikumokra szoruló életmódjához hasonlít az Adyé is, e tekintetben elvitathatatlanul *dekadens* ő is. De költői hatást inkább csak annyiban kapott tőlük, hogy látta: a költészet addigi meglehetősen konvencionális zártságú tárgykörét milyen merész módon lehet kitágítani egyfelől a megszokott erkölcsi tilalomfákon túlra, másfelől a benyomásoknak tudatalatti, ösztönös jellegű rejtekei felé, s hogy ez utóbbifajta témák költői feldolgozásában mily kitűnően beváló eszköz a nem fogalmakkal, még csak nem is mindig képekkel, hanem sejtelmekkel dolgozó és hangulatokat ébresztő szimbolikus ábrázolásmód.

Az erkölcsi szempont figyelmen kívül hagyása és a lelki-testi élet ösztönös jelenségeinek a kultusza, — ezek voltaképen: a naturalizmus alapelvei. Ady tehát naturalista; de művei egyúttal azt is bizonyítják, hogy éppen a naturalista író veheti legjobban hasznát a szimbolikus szemléletmódnak, mert ez szerencsésen tudja enyhíteni, költőibbé avatni a naturalizmus nyersségét.

A hagyományos költészeti témakör kiszélesítésének egyik iránya, t. i. az erkölcs és ízlés tilalmi vonalának áthágása főként a Baudelaire nevéhez fűződik. Híres verskötetének (*Fleurs du mal*) különösen az a darabja keltett nagy megbotránkozást, amely egy állati dög=tetem undorítóan naturalisztikus leírását adja s a költő odaszól kedveséhez: ilyen leszel te is a sírgödörben . . . Bizonyosra vehető, hogy Baudelaire tudatosan, programmszerűleg, kihívó célzatossággal nyúlt ilyen nyárspolgárpukkasztó témákhoz, — s a közízlésnek és közmorálnak ez a forradalmi megfricskázása senki tetszését nem nyerhette meg jobban, mint az Adyét. Az ő én=jének gőgös kivétellességérzete is szívesen folyamodott («csak azért is!») olyan témákhoz, motívumokhoz, kifejezésekhez, amelyek elképesztették és megbotránkoztatták az olvasóközönség legnagyobb

részét. Már nagyváradi tartózkodása idején megírta s az *Új versek* c. kötetbe is átvette azt a hírhedt költeményt, amely így kezdődik:

„Mit bánom én, ha utcasarkok rongya,
De elkísérjen egész a síromba! . . .”

A Baudelaire-i példa bátorítólag hatott Ady rokoni ízlésére, úgyszintén Verlaine költészete is, melyben az alkoholista, börtönviselt, külön poéta néha az ártatlan gyermeki áhitat meg-megható közvetlenségével imádkozik Istenhez s ez a groteszk ellentét is új lehetőségeket mutatott a költői tárgykör kiszélesítésére.

Ady erkölcsi, még inkább pedagógiai szempontból aggályos újításainak jórészt itt van a lélektani magyarázata. Ady költészetének erkölcsi fogyatkozásaiért mindenestre felelős a legutóbbi évtizedek egész korszelleme is: a közízlés és erkölcsi közfelfogás maga is engedékenyebbé változott s szemünk láttára változik a korábbihoz képest (csak gondoljunk a női öltözködésmódra; igaz, hogy ezért a változásért részben viszont az irodalom is felelős) — vagyis a Petőfi és Arany tárgyköre, mely szintén az egykorú korszellemet tükrözi: mintegy magától, természetyszerűleg kibővült. Ez a mostani korszellem egyhangúban hirdeti, mint valaha, hogy a lírai költőnek joga van a maga lelkét teljes leplezetlenségében elénk

tárni, még pedig tudatalatti, legösztönösebb jelenségeivel együtt, — ilyen értelemben pedig csakugyan senki sincs, akinek az egyéniségén a nyilvánosság napfénye több-kevesebb »erkölcsi« szeplőt ne tudna felfedezni, (hiszen az erkölcsi szempont nem egyéb, mint az ösztöneink jelentékeny részére kiszabott tilalom.) Arany Jánost kivételesen erős szeméremérzete a szerelmi költészet egész témakörétől eltiltotta, de — veti közbe a modern álláspont embere — egészen bizonyos, hogy gondolat- és érzelmvilágának önmaga előtt is rejtegetett mélységeiben szintén ott élte a maga ösztönös életét az erotika témaköre, s hogy a neuraszténiás, érzékeny, emberkerülő Arany a maga lelki világának csak egy töredék-részébe engedett költészetében is, életében is, mások számára bepillantást.

Ismételjük: ez az álláspont lehet helyes vagy helytelen (pedagógiai szempontból mindenesetre kényes és veszedelmes), — de tény, hogy erről az álláspontról Ady költészetének minden jellemvonása megmagyarázhatóvá válik... Valószínűleg másokat is elfogott már a fajtájukkal való koriolánuszi meghasonlás érzete, de vagy kevésbbé gőgösek, vagy kevésbbé őszinték voltak Adynál s nem tálták kavargó lelkük tartalmát azonmódon, szennyes mivól-

tában a világ elé. Bizonyára a legtöbb ember elég gyarló ahhoz, hogy vallásos hitének Istenhez vezető útján meg-megtántorodjék, oh hányszor kaphatjuk rajta magunkat ilyen pillanatokon!, — de óvakodunk erkölcsi lényünk e ki-kiújuló sebeit közszemlére bocsátani; Ády megteszi. hol cinikus daccal, hol vergődő kételkedéssel, hol töredelmes bűnbánattal. Mindnyájan tudunk nehéz, válságos belső küzdelmekről, melyeket erkölcsi lelkiismeretünk volt kénytelen megvívni (hol sikeresen, hol sikertelenül) a pénznek, az anyagelvű önzésnek csábító démonával, — de efféle lelki válságainkkal sem szoktunk dicsekedni; Ády sem dicsekszik velük, csak hátborzongató őszinteséggel vagy cinikus beletörődéssel enged belélnünk lelkének ebbe a kloáka=szerű zugába, mely megvan minden emberben, legfeljebb egyik tisztábban tudja kezelni s főkép tapintatosabban el tudja rejteni, mint a másik . . . Legnehezebb a szerelem témakörében megvonni a határvonalát, ameddig a költőnek el szabad merészkednie. Bizonyára az emberi lélek és idegzet, mint a szerelmi élet hordozója, maga is változáson mehet át különböző korszakokban és különböző egyéniségeknél, — de sohasem az efféle eltérések a fontosak, hanem az, hogy az erkölcsi közfelfogás mennyit tart

elmondhatónak a szerelmi élet nagyjában mindnyájunknál közös misztériumából. Ády semmit sem tartott elmondhatalatlannak, s az erkölcsi szempontú kritika joggal emel súlyos kifogásokat az Ády=versek szerelmi motívumainak drasztikus pőresége ellen, mely az elemiiskolás fiú nemi gerjedelmeitől a koravénné enerválódott férfi szenilis tehetetlenségű vágyódásáig mindent kiteretget végletes naturáлизмussal az emberek szeme elé és orra alá, — mert hát szerinte mindez *emberi* dolog. (Pedig a nemi szerelem legintímebb testi vonatkozásainak nyilvánosság elé vitele: ez nem az «ember»-i jelzőt érdemli meg, inkább az ellenkezőjét.) Viszont el kell ismernünk Ády szerelmi költészetéről egyrészt azt, hogy ennek hangja sohasem léha és csábítani akaró (de azért ifjú olvasókra nagyon képzeletingerlő, tehát csábító lehet), hanem inkább elszomorító, szánszalomszerű hatást tesz ránk Ády szerelmi szenvedélye a maga végzetes, beteges tehetetlenségével; másrészt pedig el kell ismernünk azt az életrajzilag igazolható tényt, hogy Ády szerelmi szenvedélye inkább passzív jellegű volt: nem volt ő családi békék erőszakos feldúlója, leány-ártatlanság megrontója, inkább csak gyöngye jellemnek bizonyult azokkal a folyton megújuló kísértésekkel szemben, melyekkel

egyes exaltált természetű nők kínálgatták fel neki magukat.

* * *

Ady költői fellépése idején sokan voltak olyanok, akik az új poéta iránt csakis árnyoldalaiért lelkesedtek. A régebbi korszellem tisztesebb, szigorúbb erkölcsi világnézetét a modernnek tábora képmutatásnak vagy elmara-
dottságnak minősítette. Az ilyen embereknek elég volt azt látniok és hallaniok, hogy Ady éjjeli kávéházak szeparéinak törzsvendége, hogy «utcasarkok rongyá»-ról énekel, hogy férjes nővel szeretkezik stb. — s már ott heverték a forradalmár-költő lábainál, aki íme a kereszt-
tyén erkölcsnek ily fölényesen mer fittyet hányni. Jóravalóbb és műveltebb emberek közt is nagy számmal akadtak olyanok, akiknél nem igazi lelki számvetésen alapult az Ady-kultusz, hanem csak egyszerűen nem akartak, nem mertek ósdi izlésűeknek látszani. Schöpflin Aladár tanuskodása szerint Adyra nézve, «fájdalom volt, hogy első közönsége, mely aztán később is jogot formált hozzá, a pesti irodalmi sznobok közül való volt».

Ma már tisztázódott annyira-amennyire, hogy miben kell látnunk Ady-éremét: egyrészt a költészet tárgykörének a realitáson túli és tudatalatti lelki világ felé való kitágítása-

ban, másrészt az így felgazdagított mondani-
valónak újszerű megérzekítésében és kifeje-
zésében.

Baudelaire-rel és társaival szemben van
egy nagy előnye Adynak. Amazok szándékosan,
programmszerűleg, több-kevesebb ügyel-bajjal
ringatják bele magukat a léleknek az ösztönö-
ket uraló primitív életműködésébe, mely a
raffinált, modern civilizáció közepette ingyenc-
ségképen hatott s a «décadence» fogalmának
főjegyét képezte; Baudelaire-éknél már csak
ezért sem lehet szó valami nagyfokú termé-
kenységről. Az egészen kivételes költői ter-
mékenységű Adynál ellenben a lelki élet rend-
kívüli mértékű ösztönisége alapvető jellemvo-
nás; az alkohol csak fokozhatta ezt nála, de
ettől függetlenül is, hogy úgy mondjuk:
egészséges vonatkozásban is kivételes mérté-
kig megvolt Ádyban a világ jelenségeinek az
a primitív módon való tudomásul vevése,
amely az őseibert jellemezte s ma talán a
gyermek lelki berendezettségéhez hasonlítható.

„Bolond bensőm egy ős gyermeket hordoz . . .”
mondja magáról Ády s ez a vallomás csak-
ugyan igaz. Ády annyira sem tud elvont fogal-
makban gondolkozni, mint más lírikus. Ő nem
csupán metaforás eszközként alkalmaz elvont
fogalmak nevei helyett konkrét jelentésű szó-

kat, hanem őnála a legelvontabb fogalmak is azonnal érzéki létezést kapnak, élő lényekké, jelenetek és cselekvények szereplőivé lesznek, olyanformán, mint a történelem előtti idők mítoszaiban. A halál, az élet, az idő, a mosoly, az álom, a hazugság, a pénz, a mámor stb.: mindez érzékletes, személyi valóságot nyer egy valóságon túli, mítikus világban, melynek színhelyi alkotórészeit a tapasztalati természet szolgáltatja: hegyeket, folyókat, virágokat stb.. de a fantasztikus világ életét, belső rendjét, összefüggését egy őseMBERI, egy naiv gyermek lélek csodálkozásból ki nem fogyó látásmódja teremti meg.

Az Ady-versek víziós és hallucinációs jelenei mögött tehát mindig valami belső történés, valami lelki életi vonatkozás, eszmei jelentőség lappang, vagyis amazok emennek a jelképei, *szimbólumai*. Például: elénk rajzolódik kísérteties hatású körvonalaival egy ódon, babonás vár, mohos, gőgös és elhagyott; konganak az elhagyott termek; örökös ott a kriptá-illat és a köd, árnyak suhognak a sötétben s elátkozott had nyöszörög; csak néha, titkos éji órán gyúlnak ki a vár ablakai, mint bús, nagy szemek, ilyenkor a fehér asszony jár a várban s az ablakokon kinevet — — e rendkívül szemléletesen és hangulatosan megrajzolt

vár csak szimbólum: a költő lelkének jelképe; a költő lelkére vonatkozik a gőgös, elhagyott jelleg, a rémekkel viaskodó szomorúság; a költő lelkének tükrei (arcképszerű hűséggei) a bús, nagy szemek; a fehér asszony pedig a költő lelkét betöltő eszményképet, a Párizsban lakó, Léda nevű nőt jelenti, s azt, hogy ez az emésztő, tragikus komolyságú szerelmi szenvedély csak pillanatokig válhat boldogságérzetté az epedő, lázas, ideges beteg lélek számára.

Ennek a példának a szimbolizmusa egészen világos és könnyen megérthető, hiszen a vers első sorában maga a költő előre megfejtí a rejtvényt: »*A lelkem ódon, babonás vár...*« De később már nem szokta ennyire a kezünkbe adni a szimbólum-kulcsot, magunknak kell azt megéreznünk, megkeresnünk s mozzanatról-mozzanatra felnyitogatnunk vele a költemény félig tudatos, félig tudatalatti művészetének zárját. Pl. az *Özvegyszegények táncá*-ban — Földessy Gyula magyarázata szerint — az özvegyszegények a költő lelkében élő, napvilágra még nem került vers-témákat jelentik, éjtszakai táncuk a költői ihlet vívódását, haláluk a belső ihlet-anyag kész költeménnyé való megmerevülését, — és így tovább. Hogy Ady költészetét igazán élvezhessük, előbb ezt a szimbólum-fejtő készséget kell elmélyedő, in-

tuitív figyelmű olvasgatással kifejleszteni magunkban. Ehhez nincs türelme igen sok olvasónak, pedig ezek, ha nem únnának rá idejekorán az Ady látásmódjával való közelebbi megismerkedés fáradaimaira, (melyeken a legfanatikusabb Ady-rajongóknak is át kellett esniök): ritka művészi élvezetet nyernének kárpótlásul. Természetes, hogy a több mint ezer Ady-vers épen nem egyforma értékű; a költői témakör és költői kifejezés-lehetőség kiterjesztését célzó forradalom vegyesen mutat fel győzelmeket és vereségeket; de az Ady-költészet legjava, már csak a szimbólikus látásmód egységes és következetes mivolta révén is, valóban újszerű szépségekkel gazdagította a magyar lírát.

Ennek az Ady-féle szimbólikus életszemléletnek nagyvonalú egységessége nem tárulhat fel azok előtt, akik csak egyes költeményeket ismernek Adytól. Ez a körülmény mindenkorra nagyon megnehezíti (ha lehetetlené nem teszi) azt az ábrándos reménységet, melyet némely lelkes hívők Ady világirodalmi karrierjéhez fűznek. Általában az is benne foglaltatik a szimbólista költészet fogalmában, az Ady-félében különösen is, hogy az ilyen költészet sohasem demokratikus, hanem arisztokratikus jellegű. Baudelaire-ék nem is száll-

tak le a napi élet tömegmozgalmaihoz, s Ádynál van is valami belső ellenmondás egyfelől az ő cézári gőgű individualitása, csak kivételes fogékonysággal megközelíthető egyéni lélekvilága, másfelől azoknak a munkástömegeknek a szellemi színvonala között, melyekkel politikai forradalomra szövetkezett.

Az a részletekig kimutatható, pontos párhuzam, mely az emberi lélek gondolat- és érzelemvilágát egybekapcsolja Ády költészetének misztikus képzeletvilágával: olyan erős-fokú *intellektuális* jelleget ad e költészetnek, hogy az szinte ritkaság a lírai műfajban. Ády hosszú időn át hordozta témáit lelkében: megvárta, míg a lelkiélmény — a maga elsődleges, ösztönszerű mivoltát megőrizve — anyyira megérett a szimbolikus kifejezőmód számára, hogy szinte megtapogathatóvá, naturalista módon elemezhetővé s a jelképek misztikus világában pontosan a neki megfelelő helyre beállíthatóvá válik. (A lélek = mohos vár; a szemek = a vár ablakai; a lelket betöltő szerelmi szenvedély = a várban kísértő fehér asszony; a szerelem emésztő bánata, gyötrelme, ijedelme = kriptá-illat, köd, sötétben suhogó árnyak, nyöszörgő, elátkozott had; a szerelmi mámor rövid boldogsága = a »fehér asszony« nevetése; a szerelmi boldogságnak a szemek =

ben való tükröződése= a vár sötét ablakainak titkos éji órán való kigyuladása) . . . Tudjuk, hogy az intellektus hideg fénye magában véve épen nem erénye a lírai költőnek. Adynál sem szabad félrevezettetnünk magunkat az ő verstémáinak sokszor erősen értelmi jellege által. Nem a szimbolikus párhuzam rejtvény-szerű megfejtése a fődolog az Ády=versek olvasásakor, hiszen az ilyesmi meglehetősen logikai szárazságú és elvontságú szellemi foglalkozás volna magában véve. Ády magateremtette fantasztikus képzeletvilágának tápláló levegője: a páratlan intenzitású lírai életérzés, mely eleinte a halálvággal kacérkodott, később pedig ijedt esengéssel, alamizsnaként koldulta a Sorstól ezt a szenvedéseiben is szép, pótolhatatlan földi életet. Költői pályájának első felét a harcias aktivitás és a halállal való kacérkodás jellemzi; a *Magunk szerelme* c. kötet-től kezdve az irodalmi harcot befejezettnek tekinti s hallatlan göggel és önimádattal pihen babérain, — de épen ez a tétlenné és határtalanul önzővé vált lírikus szemlélődés kezdi riadtan észrevenni, hogy az idő fogyton=fogy... s az öregedő, kiélt költő görcsösen kapaszkodott az Élet-szekér saroglyájába. Ády temperamentumának ez a második, lohadtabb korszaka is megtermelte a maga sajátos, az előbbi-

nél kevésbbé színpompás, kevésbbé mutatós, de az életérzés mélysége és pantheista egyetemessége szempontjából amannál fejlettebb költészetét (mennyeség és minőség tekintetében egyaránt kimagaslik a *Halottak élén* c. kötet), — s a Halál a legjobb időpontban jött el híres »rokonáért«: akkor, mikor a lírai érzés testileg-lelkileg épen fölemésztette magát.

Ady, a költői fejlődés során, a maga képzeletének sajátos világában mindinkább otthonossá lett, megismerte sokszorosan ennek minden zegét-zugát, hogy úgy mondjuk: egész topografiáját. Vannak olyan verstémái, amelyekre tízszer-hússzor is visszatér; ez azt teszi, hogy lelkének jelképes világában tízszer-hússzor is felkeresi ugyanazt a bokrot, ugyanazt az útkanyarulatot, ugyanazt a sötét szakadékot. Tehát a költő egészen világosan látja és hallja a maga belső világának szimbolikus értelmű alakjait és jeleneteit, a figyelmes olvasó is mindjárt ráismer a már többször előfordult élmény-változatokra. Nohát, (mondaná Ady), ennél nagyobbfokú »világosság» már szinte lehetetlen, — csak persze nem fogalni, illetőleg nem nyelvtani világosságról van szó, hanem a szemlélet világosságáról, mely érzelmek és hangulatok forrása lett a költőre nézve s azzá lesz az olvasóra nézve is,

mihelyt intuitív módon megismerkedik a költő szimbolikus világával s ott, a költő kalauzolása mellett, szintén «lát» és «hall». Az ilyen olvasó számára elég az olyan rövid, sejtető, egyéni beszédmód, amilyenre Ady szokta áttenni ösztönös lelki élményeit. Adynak az volt az elvi álláspontja, hogy minél nagyobb fokú nyelvi, nyelvtani szabatosságra törekszik a lírikus költő, annál inkább fogalmakká halványítja el a tulajdonképeni mondanivalót, a tiszta lírikumot: a lélek vizuális és hallucinatórius élményeit. A költő inkább csak «múzsájából» beszél, jobban szeretne színeket és hangokat érzékeltetni, főként hangokat, azaz zenét, mert érzelem- és hangulatvilágunkhoz csak a zenének van közvetlen útja. A *Fekete zongora* c. híres költemény „értelmén”, fogalmi jelentésén mindmainapig vitatkoznak azok is, akik egyébként ihletett hangulatban «hallgatják» az életnek azt a bús melódiáját, mely a logikailag hiányos feliratú hangszer húrjairól egyenesen a lélekbe szűrődik át.

Adynak ez a *stílusreformja* okozta, az erkölcsi szempont elleni fentebb említett vétségek mellett, a legnagyobb feltűnést és megdöbbenést az olvasóközönség körében. A szokatlan jelzők, még szokatlanabb szóképzések és szóösszetételek, a mondatfüzési hézagok,

értelmetlenül hangzó szófutamok stb. — forradalmi állapotokat létesítettek a magyar líra terén. A verselés hagyományos módjaival is szakított Ady. Legfanatikusabb hívei ma is javában vitatkoznak, hogy vajjon időmértékes-e az Ady-féle verselés vagy hangsúlyos, vagy egyik sem, vagy mind a kétféle? A strófa=szerkezetek, rím=képletek stb. hagyományos alkalmazását is lépten=nyomon és szándékosan áttörte Ady, hogy az immár nagyon kitaposott utakról új irányokba indulhasson. A verselés terén igen nagy szabadságokat vesz igénybe, de sokszor meg a legkomplikáltabb ritmikai és rimbeli szabályokkal is könnyedén megbirkózik s általában nagy változatosságot fejt ki a külső formában. Költői dikciójának a varázsa azonban egyelőre csak részben elemezhető a mai poétika tudományos eszközeivel, sok helyt inkább csak ösztönszerű módon élvezzük azt, néhol pedig egyáltalán nem boldogulunk vele, — viszont lépten=nyomon látjuk, hogy ez a kellőképen nem definiálható Ady-stílus mindinkább hatást kezd tenni olyan költőkre is, akiket erkölcsi és politikai világnézet dolgában nagy különbség, vagy akár áthidalhatatlan elentét választ el Adytól.

Az eddigi Ady-irodalom korántsem tud mindenkitől igaznak elismert, vagy épen vég-

leges arcképet adni Ády Endréről. De költői tehetségének nagyságát és újszerűségét ma már legszigorúbb bírálói sem tagadják. Kár volna, ha a konzervatív hajlandóságú kritika a jövőben az eddiginél nagyobb részt nem kérne magának e nagy tehetség költészetével való foglalkozásból, hogy ne tekinthesse ezt az ellentábor továbbra is a maga privilégiumának.

